

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

A magyar kultúra napja alkalmából
Hiller István kultuszminiszter

BIBLIOTÉKA EMLÉKÉRMET
adományozott

dr. Büky Bélánénak, az MTA Könyvtára osztályvezetőjének,
Czinkné Bükkösi Valériának, a Kaposvári Megyei
és Városi Könyvtár osztályvezetőjének,
Haraszi Pálnénak, az Országgyűlési Könyvtár
osztályvezetőjének, *Háry Péternének*, a kecskeméti
Katona József Megyei Könyvtár szolgáltatási egysége
vezetőjének, *Kovács Emilnek*, a Devecseri Városi Könyvtár
címzetes igazgatójának, *Lakatos Andrásnak*,
az Országos Széchényi Könyvtár tudományos kutatójának,
dr. Müller Róbertnek, a keszthelyi Fejér György Városi
Könyvtár igazgatójának, *Sipos Mártának*,
az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezető-
helyettesének, *Szentesi Jánosnénak*, a miskolci II. Rákóczi
Ferenc Megyei Könyvtár osztályvezetőjének
és *Tőzsér Istvánnénak*, az egri Bródy Sándor Megyei
és Városi Könyvtár osztályvezetőjének.

MINISZTERI ELISMERŐ OKLEVÉLBEN
részeseültek

Szirtes Katalin és *Koppány Endréné*, a Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár munkatársai.

A kitüntetetteknek szívből gratulálunk!

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

14. évfolyam 2. szám

2005. február

Tartalom

Könyvtárpolitika

Fehér Miklós: Kistérségi ellátás	3
Nagy Éva: A szombathelyi Berzsenyi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja	7

Fórum

Néhány megjegyzés és javaslat a készülő etikai kódexhez	13
Vass Csaba: Hogyan lehetek jó könyvtáros?	21

Műhelykérdések

Tapolcai Ágnes: Hogyan tároljuk digitális dokumentumainkat?	25
Bánkeszi Katalin: A CD-ROM-kiadás jövője – érvek és ellenérvek	33
Tiszavári Eszter: A múzeumi könyvtárakról	37

Konferenciák

Bartos Éva: Több mint konferencia... ..	42
Balogh Anna–Hegyközi Ilona: „A nagy könyv” program Angliában és Németországban	44
Minőségmenedzsment Műhely Kiskunhalason	50
Pegán Anita: „A könyvtár élő, változó szervezet” Beszélgetés Teveli Judittal	52

Perszonália

Egyházy Tiborné: Kováts Zoltán (1921–2004)	55
---	----

Könyv

Lehet-e tanítani a helyismereti tevékenységet?	56
--	----

From the contents

Miklós Fehér: Library supply in rural areas (3);

Éva Nagy: The programme of the Berzsényi Dániel County Library, Szombathely for social inclusion (7)

Cikkeink szerzői

Balogh Anna, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Bánkeszi Katalin*, a Neumann-ház igazgatója; *Bartos Éva*, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Egyházy Tiborné*, a Veszprémi Egyetem Központi Könyvtárának főigazgatója; *Fehér Miklós*, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Hegyközi Ilona*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Nagy Éva*, a szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár igazgatóhelyettese; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Tapolcai Ágnes*, informatikus; *Tiszavári Eszter*, az Iparművészeti Múzeum könyvtárának vezetője; *Vass Csaba*, a bajai Eötvös József Főiskola könyvtárosa

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Györi Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4440 forint. Egy szám ára 370 forint
HU-ISSN 1216-6804

Kistérségi ellátás

Új fogalmak, új lehetőségek és (azonnali) tennivalók a kistérségi ellátás területén

2004. március 19-én Egerben konferencia volt, amelyen előadást tartottam *Esélyegyenlőség a kistérségi könyvtári ellátásban* címmel. Akkor és ott, összhangban a *Könyvtári stratégia*val (lásd: <http://www.ki.oszk.hu/strategia/index.html>) azt a jövőképet fogalmaztam meg, hogy *a kistelepüléseken és a kisvárosokban élők a könyvtári ellátás terén nem lesznek azért hátrányban, mert nagykönyvtár nem áll helyben rendelkezésre.*

A NKÖM Könyvtári Főosztály, az általa – a stratégia végrehajtására – megbízott munkacsoport (vezetője Ramháb Mária, <http://www.ki.oszk.hu/munkabiz/bizottsag/regionalis.html>) és a Könyvtári Intézet az eltelt évben szívósan dolgozott azért, hogy ez a jövőkép mihamarabb reális közelségbe kerüljön. Akkor még nem látszott csak a szándék és az eltökélt akarat, most – jelen sorok írásának pillanatában – azonban megszülettek azok a keretek, amelyeket feltöltve a jövőkép valóra válhat. Eddig a főosztály, a munkacsoport, az intézet végezte a feladatok oroszlánrészét, máától, de legkésőbb holnaptól önkormányzatok százainak, polgármestereknek, jegyzőknek, kistérségi társulásoknak, kistelepülési könyvtárosoknak, megyei könyvtárvezetőknek kell csatlakozni a folyamat kiszélesítéséhez és végrehajtásához.

Nagyon leegyszerűsítve a kérdést, miről is van szó? A mintegy 2570 községi könyvtár – ebből 1720 község egyezer lakos alatti – ellátásának új rendszeréről, a könyvtárellátás finanszírozási lehetőségeinek és gyakorlatának teljes megújításáról, az eddig könyvtárellátási feladatát semmilyen formában sem teljesítő önkormányzatok ellátási rendszerbe történő bekapcsolásáról.

A könyvtári törvény megjelenése után a lehetőségek kihasználása, a boldogulás érdekében kívánatos volt, hogy mindama könyvtári szolgáltatóhely kerüljön be a *Nyilvános Könyvtárak Jegyzékébe*, amelynek fenntartója rendezte a könyvtár státusát, azaz alapító okiratot készített, meghatározta a könyvtár alapfeladatait, gondoskodott a vezető kinevezési rendjéről, gazdálkodási jogkörrel és az intézmény szakszerű elnevezéséről. Ezzel az adott szolgáltató-hely, illetve fenntartója jogosulttá vált az érdekeltségnövelő támogatás igénybevétele, valamint központi forrásból finanszírozott pályázatokon történő részvételre. Mindamelllett történt ez, hogy tudtuk, attól, hogy egy intézmény alapdokumentumai rendben vannak, még nem biztos, hogy könyvtárként működik, sőt inkább az a biztos, hogy a legtöbb kiskönyvtár nem teljesíti a nyilvános könyvtári szakmai kritériumok többségét. Az immár három éve működő szakfelügyeleti jelentésekben foglaltak ezt a vélekedést támasztják alá. Ennek ellenére – mivel nem voltak meg azok a keretek, amelyek a könyvtári törvényben megfogalmazott önkormányzati feladatellátási formát, azaz a szolgáltató-

tásmegrendelést tartalommal kitöltötték volna – nem tehattünk mást, működtettük ezt a gyakorlatot.

Most azonban lényeges, az egész könyvtári ellátás rendszerét érintő változások tanúi lehetünk.

A 23/2004. (XI. 20.) NKÖM rendelettel módosult az érdekeltségnevelő támogatás rendje [4/2004. (II. 20.) NKÖM rendelet], ezek szerint az a fenntartó önkormányzat is jogosult érdekeltségnevelő támogatás igénybevételére, amely nem tart fenn nyilvános könyvtárat, de a nyilvános könyvtári szolgáltatásokat megrendelés vagy társulás útján biztosítja. Azaz nem kell „jegyzéken lévőnek” lenni ahhoz, hogy a dokumentumgyarapításra áldozott helyi forrás érdekeltségnevelő támogatást kaphasson.

Még 2003-ban megjelent a 244/2003. (XII. 18.) kormányrendelet a kistérségek megállapításáról, lehatárolásáról és megváltoztatásának rendjéről. Ezt követte a 2004. évi CVII. törvény a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról, valamint a 65/2004. (IV. 15.) kormányrendelet a többcélú kistérségi társulások 2004. évi támogatásáról. Utóbbi rendelet 5. §. (2) bekezdés e) pontja kimondja, hogy a többcélú kistérségi társulások – pályázati formában – támogatásban részesülhetnek „nyilvános könyvtári feladatok magasabb színvonalú ellátásának közös szervezéséhez, illetve létrehozásához azon településeken, ahol nincs könyvtári szolgáltatás”. E pályázati lehetőséggel csak a többcélú kistérségi társulások élhetnek, azaz első lépésként létre kellett hozni ezeket a társulásokat, másodsorban a társulásnak döntenie kellett arról, hogy vállalja a nyilvános könyvtári feladatok magasabb színvonalú ellátásához kapcsolódó teendők megfogalmazását, hároméves program készítését és az ellátás működtetését.

Tavaly a 167 kistérségből mintegy 130-ban alakult meg a többcélú társulás, és ezekből mintegy 30 pályázott a könyvtári feladatok magasabb színvonalú ellátására.

Az idei év azonban újabb, határozottan kedvező fordulatot hozott.

A kormány 2005. január 12-ei ülésén döntött arról, hogy a már megalakult többcélú kistérségi társulások február 1-jéig nyújthatják be igénylésüket normatív működési támogatásra. A költségvetésből e célra elkülönített 9 milliárd forint elosztásáról február elején születik döntés, amelyet február 22-ig rendeletben tesz közzé a belügyi és a pénzügyi tárca vezetője. Azaz az eddigi pályázati forma helyett 2005-től *normatív támogatás* jár a többcélú kistérségi társulások számára, e mellett további mintegy 6 milliárd forint fejlesztési támogatás is rendelkezésre áll.

Támogatás nyújtható a többcélú kistérségi társulás keretein belül ellátott *közoktatási, szociális, gyermekjóléti, belső ellenőrzési*, valamint *mozgókönyvtári feladatok* működési kiadásainak ellátásához, fejlesztéséhez (<http://www.bm.hu/web/portal.nsf/aktualis/>).

Rögtön tisztáznunk kell: *mozgókönyvtári feladatellátáson* mindazokat az ellátási formákat értjük, amelyeket szolgáltató könyvtár biztosít szerződés alapján az azt megrendelő önkormányzat, illetve könyvtári szolgáltatóhelye számára. Tehát a dokumentumellátástól a kiadványok feldolgozásáig, feltárásáig, a dokumentumforgatáson át a képzés, továbbképzés működtetéséig, a közös katalógus, információs rendszer, közhasznú információs szolgáltatások rendszere mellett a helyismereti, helytörténeti dokumentumok központi nyilvántartásáig minden ide érhető.

A mozgókönyvtári feladatoknak csak egyik ellátási formája a *könyvtárbusz*, vagyis amikor a szolgáltatáskihelyezés eszköze egy erre a célra felszerelt és felkészített gépjármű.

Szolgáltató könyvtár az új rendelkezés szerint a megyei könyvtár is lehet, azaz a kistérség önkormányzata kistérségen kívülről, a megyei könyvtártól is rendelhet szolgáltatást. A megyei könyvtár feladata, hogy átgondolja, hogy az egyes kistérségek önkormányzataihoz közvetlenül juttassa el a szolgáltatást (pl. képzés, megyei szintű szolgáltató feladatok, esetében) vagy a szolgáltatás kihelyezésbe integrálja (pl. dokumentum-ellátás, letéti rendszer, ellátórendszer) a városi könyvtárak erőforrásait is.

A kistérségi társulás tehát normatív támogatást igényelhet a társulás kereteiben megvalósuló, a szolgáltató könyvtár és a szolgáltatást megrendelő önkormányzat között szolgáltatási szerződésben rögzített ellátási célok finanszírozására. Az ellátás tartalma lehet a könyvtárbusz alkalmazása, letéti ellátás, hagyományos ellátórendszeri szolgáltatás, de egyéb térségi ellátási tartalmak is, úgymint megyei szintű közös katalógus, elektronikus könyvtár, elektronikus helyismereti gyűjtemény, teljes szövegű periodika–cikkadatbázis szolgáltatás, képzés, szolgáltató programok, olvasás- és könyvtár-népszerűsítés, hátrányos helyzetűek, nemzetiségi, mozgás- vagy érzékszervi korlátozottak speciális dokumentumokkal és eszközökkel történő ellátása.

A társulás az igényelt forrást – mivel az címzett normatív támogatás formájában érkezik hozzá – kizárólag arra a jogcímmel összefüggő feladatellátásra fordíthatja, amely jogcímen igényelte.

A megyei könyvtár, illetve rajta keresztül azok a városi könyvtárak, amelyek részt vesznek a mozgókönyvtári ellátásban a többcélú kistérségi társulással kötött külön szerződésben rögzítik, hogy a társulás a számára biztosított normatív támogatást a feladatellátást elvégző könyvtár (könyvtárak) számára átadja. Azaz a megyei könyvtár és az ellátásban résztvevő további könyvtárak innen jutnak ahhoz a forráshoz – legalábbis a forrás egy részéhez –, amiből a szolgáltatást működtetik. További forrást közvetlenül a megrendelő önkormányzattól kérhetnek, különösen például a dokumentumellátás minőségének javítására, ami egyben a finanszírozó önkormányzatot jogosítja fel az érdekeltégnövelő támogatás igénylésére.

Fontos kritérium azonban, hogy a többcélú kistérségi társulás csak abban az esetben igényelheti a mozgókönyvtári feladatellátásra jutó normatív támogatást, ha legalább négy, nyilvános könyvtárral nem rendelkező, pontosabban nyilvános könyvtári jegyzéken nem szereplő könyvtári szolgáltatóhelyet üzemeltető önkormányzata rendelkezik ellátási szerződéssel. Természetesen a támogatás összege annál nagyobb, minél több ilyen ellátási szerződés kötött a kistérségben.

És ezzel zárul a kör. Eddig, mint ahogy a cikkem elején említettem, a *Nyilvános Könyvtárak Jegyzékére* történő felkerülés jelentett továbblépési lehetőséget. Ma már nincs erről szó. Mostantól az önkormányzat valós választási helyzetben van, ha nem tud fenntartani nyilvános könyvtári minőségben önálló intézményt, akkor érdemes szolgáltatásmegrendelést igényelnie. Mert ekkor régiója hozzájuthat azokhoz a kistérségi társuláshoz eljuttatott normatív és fejlesztési támogatásokhoz, amiből az ő felhasználói számára is hatékony és korszerű ellátást képes a megyei könyvtár közvetlenül vagy városok bevonásával működtetni.

A cikkem elején idéztem a közel egy évvel ezelőtti előadásomból. Most végezetül hagy tegyem ugyanezt. Akkor így fogalmaztam a regionális ellátás átalakulásának várható hatásával összefüggésben:

- Csökken a *Nyilvános Könyvtári Jegyzékén* szereplő könyvtárak száma, de nem csökken, sőt nő a hozzáférési pontok száma. Egy önkormányzat ugyanis – belátása szerint – a település adottságait figyelembe véve több helyszínrre is megrendelheti az ellátást!
- Megszűnnek a mai értelemben ismert, jogi helyzetükben rendezetlen ellátó-rendszerek, de erősödnek a könyvtárak és a megrendelő önkormányzatok közötti ellátási szerződésen alapuló szolgáltatási együttműködések. Most ennek teremtődött meg a szakmai (megyei könyvtárak helyzetbe hozása) és finanszírozási feltételrendszere.

Reményeim szerint így is lesz. A folyamatok hamarosan gyorsuló tempót vesznek. Ha idén még nem is minden kistérségi társulás oldja meg így a mozgókönyvtári feladatokat, de évről évre egyre többen lesznek. Ehhez azonban szükséges a helyi politikusok meggyőzése, a kistérségi társulás vezetőinek meggyőzése, a megyei könyvtár szolgáltató képességének fokozása, illetve az együttműködés a kistérségi társulás, az önkormányzat, a megyei könyvtár, a többi nyilvános könyvtár és a könyvtári szolgáltatóhely között. Ebben pedig most óriási a felelőssége valamennyi könyvtárosnak, kiskönyvtár vezetőjének, városi és megyei könyvtárvezetőnek.

Ha ezzel a felelősséggel jól sáfárkodunk, akkor eljutunk ahhoz a korábbi szakmai vitákban már igényként megfogalmazott állapothoz, hogy Magyarország könyvtári rendszere ne elaprózott erőforrásokkal működtetett több ezer alig-könyvtárat, valójában csak könyvtárnak nevezett könyvtári szolgáltatóhelyet finanszírozzon, hanem erőforrásait okosabban szervezve ellátási rendszert, egységes minőséget és tartalmat biztosítson valamennyi kistelepülésen élő lakos számára.

Fehér Miklós

A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja

A 3K 2004. novemberi számában Pallósiné Toldi Mártának tulajdonítva jelent meg *A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja* című írás. Számunkra kideríthetetlen okokból Nagy Évának, a Berzsényi Dániel Könyvtár igazgatóhelyettesének sokkal bővebb anyaga helyett kaptuk a nyomtatásban megjelent tömörítettvényt. Ezúttal az eredeti anyagot hozzuk, az igazi szerző neve alatt. A félreértések bonyolult halmazáért minden érintettől, elsősorban olvasóinktól és Nagy Évától elnézést kérünk. (VK)

A közkönyvtárak az Egyesült Államokban és Európában létrejöttüktől kezdve a kirekesztés nélküli nyilvánosságot képviselő intézmények voltak. Soha nem állt távol tőlük a hátrányos helyzetűek befogadása, de ezek a kezdeményezések elszigeteltek maradtak, személy- vagy intézményfüggők, nem szabályozottak, kivételes lehetőségként és kevesek számára léteztek.¹

Magyarországon is sokféle szolgáltatást indítottak a rászorulóknak, ezek közül számos példaként szolgálhat. Általánossá azonban nem válhatott a segítséget igénylő csoportok ellátása, mert hiányoztak a feltételek: a képzés csak az utóbbi másfél évtizedben fordít figyelmet a speciális ismeretek oktatására, és nem álltak rendelkezésre technikai eszközök és bevált módszerek sem. Úttörőként látott napvilágot az a néhány írás – és kötet –, amelyek szerzői megosztották a könyvtárosokkal egyéni tapasztalataikat. Napjainkra azonban megváltozott a helyzet, az alap- és továbbképzések segítik az elméleti felkészülést, megteremtődtek a külföldi tapasztalatszerzés lehetőségei, és megszülettek azok a jogszabályok, amelyek – a sok helyütt még hiányzó anyagi feltételek biztosításával együtt – esélyegyenlőséget teremtenek valamennyi használó számára.²

A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár többféle szolgáltatást működtetett jogelődjével közös 120 éves története során. Az első világháború idején a szombathelyi kórházban ápolt katonáknak juttattak el olvasnivalót, a két világháború között vidéki olvasóiknak postán küldték el az igényelt könyveket. Megszervezték a házhozszállítást, e célból kerékpárt is beszerettek. 1945 után azonban hosszú ideig nem jutott figyelem a hátrányos körülmények között élőkre. 1979-ben éledt újjá a házi kölcsönzés szolgáltatása, amely az azóta eltelt 25 évben folyamatosan működik. Az idős koruk vagy betegségük miatt házhoz-ágyhoz kötött emberek ellátását jelenleg három olvasószolgálatos munkatárs végzi. Vakok és csökkentlátók részére hangoskönyveket megjelenésük óta vásárolunk és szolgáltatunk. Munkatársaink a '80-as években biblioterápiás foglalkozások közreműködői voltak a Megyei Kórház Ideg- és Elmeosztályának foglalkoztatójában. Befogadtuk a hajléktalanokat, segítő szolgáltatásokat indítottunk munkanélküliek részére, deviáns fiatalokkal foglalkoztunk.³

Sajnálattal kellett azonban tapasztalnunk, hogy az épület adottságai a lehetséges igénybevevők egy részét – az akadálymentesség feltételének hiánya miatt – kizárják a személyes használatból. Azt is tapasztaltuk, hogy sokan szereztek a sajtóból, valamint a kapcsolattartóktól tudomást szolgáltatásainkról, de nem épült ki, vagy nem vált rendszeressé a kapcsolat a szociális ellátó intézményekkel (amelyek többsége az elmúlt évtizedben alakult), az önszervező csoportokkal, a nyugdíjasok klubjaival, és nem aktív az együttműködés a fogyatékkal élők helyi csoportjaival sem.

2002. augusztus 17-étől – a felújított és kibővített épület átadásával – megteremtődött a teljes akadálymentesség, ezzel lehetőség nyílt mindazok invitálására, akik számára a körülmények nem tették lehetővé a korábbi használatot. Könyvtárunk ma 4400 m²-en működik, a több mint 120 éves gyűjtemény közel 400 ezer kötet könyvet, 30 ezer időszakos kiadványt, 1700 videokazettát, 25 ezer hangzó és 90 ezer egyéb dokumentumot tartalmaz. A Vas megyei és lakóhelyi könyvtárhálózat központi intézménye, az ODR szolgáltató tagja, kisebbségi alapkönyvtár. Beíratkozott olvasóinak száma 2003-ban 12 293 fő, 243 248-an keresték fel személyes látogatással.

Bár a gyűjtemény és a szolgáltatások alkalmasak a használók széleskörű igényeinek kielégítésére, a tervezés időszakában feltérképeztük a célcsoportok minőségi ellátását segítő pályázatokat. Különböző támogatásokkal (Fogyatékosok Esélye Közalapítvány 2, NKA Könyvtári Kollégium 2, NKÖM: A könyvtár nem csak a látóké) 2003–2004-ben összesen több mint másfél millió forint értékben bővült hangoskönyv gyűjteményünk, valamint irodalmi és zenei CD-állományunk, kölcsönözhető CD-lejátszókat vásároltunk, nagyítók és öregbetűs könyvek segítik a csökkentlátókat. Az épület felújításával együtt bővített információs infrastruktúra a látáskorlátozottak számára is tartalmazott használati eszközt: felolvasó programmal működő számítógépet. Az egyik támogatás a meglévőnél korszerűbb szoftver beszerzését tette lehetővé.

A 2002–2003-ban kidolgozott esélyegyenlőségi programunk⁴ elindításához biztos háttérrel és lendülettel adtak a sikeres pályázatok. A Fogyatékosok Esélye Közalapítvány a beadás egyik feltételként a támogatandó csoportok létszámát kérte, így fel kellett térképezni a célcsoport nagyságát a megyében és a városban. A program kivitelezésében már támaszkodhattunk ezekre az adatokra.

Az esélyegyenlőségi program célkitűzései

1. Felvenni a kapcsolatot a szociális ellátó intézményekkel, önszervező csoportokkal, a nyugdíjasok és a fogyatékkal élők szervezeteivel.
2. Felkeresni a célcsoportokat, és tájékoztatni őket a könyvtár nyújtotta lehetőségekről, a kiválasztott szolgáltatások igénybevételének módjáról.
3. Pályázati támogatások segítségével bővíteni a célcsoportok által igényelt dokumentumbázist és eszközöket.
4. A fogyatékkal élők számára csökkenteni a könyvtárlátogatás anyagi terhet: biztosítani a díjtalan igénybevételt és az együttműködési megállapodás szerinti egyéb kedvezményeket.

A program irányítását az olvasószolgálati osztályvezető (a tervezet készítője) végzi négy olvasószolgálati könyvtáros bevonásával (a végrehajtás feladatába több

ponton kapcsolódnak be további kollégák). A munkatársak kiválasztásánál számos dolgot kellett megfontolni: legyen jó empátiás és kommunikációs képessége, érdeklődjön a hátrányban élő emberek iránt, az együttérzése soha ne csapjon át sajnálkozásba, ne okozzon gondot számára a kapcsolatteremtés emberekkel és az intézmények hivatalos képviselőivel. Legyen képes bemutatókat, kisebb előadásokat tartani, szervezni a foglalkozásokat és látogatásokat házon kívül és belül.

A felsorolt személyiségjegyek és készségek elvárása talán túlzónak hathat, de a célcsoportok tagjai különösen érzékeny, sérülékeny és számos esetben passzív emberek. A program tervezésekor a legnagyobb gondot az okozta, hogy ne leereszkedő ajándékként kapják meg a felajánlott lehetőségeket, hanem éljenek a mindenki számára egyenlően biztosított jogokkal. Egyik közreműködő munkatársunk a Könyvtári Intézet akkreditált tanfolyamait (Eszélyegyenlőség biztosítása a könyvtári ellátásban I–II.) végzi, és az itt szerzett ismeretci hasznos segítségnek bizonyultak.

Három munkatárs között osztottuk fel az elérendő csoportokat:

- fogyatékkal élők köre;
- szociálisan hátrányos helyzetűek;
- 14 éven aluli fizikai, szociális és etnikai hátrányban élők köre.

A program írásos tervezetében vázlatosan sorra vettük mindazokat a szolgáltatásokat, amelyeket első lépésként fel tudunk ajánlani (könyvtárlátogatás, kihelyezett könyvtárbemutató, csoportos zenehallgatás, filmvetítés, egyeztetett egyéni könyvtárlátogatás). Arra számítottunk, hogy az igények csak az első néhány látogatás után, a tapasztalatok birtokában fogalmazódnak meg.

A szervezés és kapcsolatteremtés feladata sokkal több időt igényelt a tervezetnél. Bár az indulást felkészítő beszélgetések előzték meg, mégis újra és újra vissza kellett térni az egyes csoportokhoz egyeztetés céljából. A kapcsolatra kész feleknek együttműködési megállapodást ajánlottunk fel, amelyben egységesen szerepeltek a következők:

1. A könyvtárat önállóan használó fogyatékkal élő személyek részére ingyenes beiratkozást teszünk lehetővé.
2. A szervezet vagy intézmény jogosult a csoportos kölcsönzésre.
3. Ingyenes alapfokú számítógép-kezelői vagy internethasználói tanfolyamon vehetnek részt (ezt kiterjesztettük a tisztségviselőkre és az intézmények munkatársaira is).
4. Előadótermeinket térítésmentesen engedjük át kulturális rendezvényeik, megbeszélések, termék- és eszközbemutatók céljára.

Ezeken kívül speciálisan az adott szervezethez tartozók könyvtárhasználatát segítő kedvezmények is bekerültek a megállapodásokba, valamint a könyvtár minden partnerétől azt kérte, hogy véleményezzék és támogassák a program célkitűzéseinek megvalósítását segítő pályázatait.

Együttműködés írásba foglalására került sor a MVGYOSZ Vas Megyei Szervezetével, a Mozgássérültek Vas Megyei Egyesületével, a Siketek és Nagyothalók Vas Megyei Szervezetével, a Fogyatékosok Támogató Szolgálatával és a Fogyatékkal Élők Napközi Otthonával, valamint a Misszió Közhasznú Egyesülettel (daganatos betegeket támogatnak).

Nem dokumentált a kapcsolat a Szociális Szolgáltató Központtal, a város nyugdíjas klubjaival, valamint az időseket és fogyatékosokat gondozó szociális otthonokkal.

A 2003 végén elindított programunk számos eredményt hozott. Megszerveztük a csoportos könyvtárlátogatásokat, segítjük az egyéni használatot (pl. hangos könyvtári kalauzzal), személyre szóló szolgáltatásokat dolgoztunk ki. A nyugdíjasokkal foglalkozó munkatársunk kihelyezett, PP-bemutatóval színesített könyvtárbemutatókat, könyv- és egyéb dokumentumismertetést, ünnepi alkalmakra (pl. október 6.) előadásokat tartott klubokban, szociális otthonokban. A Szociális Szolgáltató Központ Idősek Szabadegyeteme 2004–2005. évi programjában könyvtárunk munkatársai is szerepelnek előadóként. Számos nyugdíjas, az őket segítő munkatársak és önkéntesek vettek részt ingyenes tanfolyamainkon, intézményünkbe szervezték összejöveteleiket; eligazító előadásokon és eszközbemutatókon vettek részt többek között a mozgássérültek. A Támogató Szolgálat szállításra alkalmas járművével juttatta el a mozgásukban szinte teljesen korlátozott fiatalokat intézményünkbe.

A 14 éven aluli fogyatékkal vagy hátránnyal élőket képző és támogató intézményekkel (iskola, családsegítő) a korábban is jól működő kapcsolat élénkítése volt a feladat. Egyik pályázatunkat roma fiatalok részére készítettük, amelynek keretében olvasmánynépszerűsítő foglalkozásokat és versmondó versenyt szerveztünk. A versenyre az év végén került sor. Nagy öröm számunkra, hogy a családokat is sikerült könyvtárlátogatásra és közreműködésre invitálnunk.

Kamaszoknak önismereti foglalkozásokat tartottunk a gyermekkönyvtárban és három fiókkönyvtárban. Megszerveztük az integrált gyermekfoglalkozásokat 2. osztályos Down-kóros gyermekek részvételével. Ennek támogatására pályázatot nyújtottunk be, de függetlenül a nagyon szükséges támogatás elnyerésétől, a foglalkozásokat elindítjuk. A csoport részére az oktatást–szemléltetést segítő könyveket ajándékoztunk.

A szervezésben, a látogatásokban és az egyéni használatban segítőként résztvevő munkatársaknak sok szép pillanatot jelentettek ezek a találkozások: az értelmi fogyatékos fiatalok öröme a látnivalókon, az, ahogy kikövetelik a rendszeres csoportos látogatást, a mozgásában teljesen korlátozott fiatal lány mindenre kiterjedő érdeklődése, a személyes kapcsolatok, a szüleivel rendszeresen ellátogató fiú ragaszkodása ahhoz, hogy naponta találkozhasson kedves Mazsi néniével. Ezek mind-mind új lendületet adnak a néha nagyon sok erőfeszítést kívánó munkának.

A személyes könyvtárlátogatásokon túl olyan szolgáltatásokat is igénybe vehetnek a megszólított közösségek tagjai, amelyekhez nem kell felkeresniük az intézményt. A pályázati támogatásokkal jelentősen bővítettük hangoskönyv- és CD-gyűjteményünket. Ezekről hangos, tematikus ajánló katalógust készítették a zeneműtár munkatársai az egyik pályázaton nyert összegből vásárolt stúdióberendezés segítségével. Könyvtárismertetőinket nyugdíjasok és siketek számára felíratos CD-ROM-on sokszorosítottuk. Kazettán és audio CD-n is hallgatható könyvtári kalauzunk. Használatukkal a nehezen kimozduló emberek is tájékozódhatnak, és választhatnak az ajánlott dokumentumokból. A segítők, a családtagok vagy a házi kölesönzést végzők így sokkal könnyebben láthatják el őket.

A korábbiakban nem részletezett házi kölesönzési szolgáltatásunk megújításának felelőse a programba bevont negyedik munkatárs. Ez a szolgáltatás a pilla-

natnyilag 15 ellátottal kiegyensúlyozottan működik, de tudjuk, hogy a város lakói közül sokak számára – akik maguk is igénylők lehetnének – ismeretlen. A médiában megjelenő népszerűsítéssel eddig óvatosak voltunk, azt szerettük volna elérni, hogy biztos lábakon álló és bejáratott szolgáltatásokat hirdethessünk meg. Tapasztalataink azt mutatják, hogy felkészültünk a további igénybevevők jelentkezésére. Vannak információink arról, hogy valamennyi rászoruló nem tagja a felkeresett szervezeteknek, vagy nem aktív velük a kapcsolata. Azért, hogy hozzájuk is eljussanak a hírek az igénybe vehető szolgáltatásokról, élnünk kell a sajtó nyújtotta nyilvánossággal.

Nem tagadhatjuk azonban, hogy vannak gondjaink. Ezek a szolgáltatások, a kapcsolattartás és a felkészülés időigényes munkák. Az ezeket végző kollégák olvasószolgálati könyvtárosként két műszakban dolgoznak, nagy forgalmú részlegekben. Sok szervezéssel, átcsoportosítással érhető el, hogy a zökkenőmentes napi szolgálat mellett legyen idő erre a többenél sokkal több energiát igénylő feladatra.

Amikor indult a programunk, már tudtuk, hogy ezen a területen gyors és látványos sikerekre nem számíthatunk. Azzal is szembe kellett néznünk, hogy folyamatos munkával járó feladat teljesítésére vállalkoztunk, ám időnként vissza kell menni a kezdetekhez, újra felépíteni a kapcsolatot. Számítottunk kudarcokra, elutasításokra. Ilyenkor más módszerre, hatásosabb próbálkozásra volt szükség.

Nem hihetjük, hogy a fogyatékkal, illetve hátrányban élők között nagyobb arányú a könyvtárhasználók száma, mint a környezetünkben élő többi embernél. A statisztikai adatok alapján azonban még a 15 százaléktól is messze vagyunk. Jelenleg közel ötven kedvezményes egyéni beiratkozott olvasónk van, csoportos látogatásokon kb. 200-an vettek részt, kihelyezett rendezvényeink látogatottsága megközelíti az 1000 főt (ebben a nyugdíjasok is szerepelnek). A számok azt mutatják, hogy létezik az igény azokban, akik eddig különböző okokból nem tudták felkeresni az intézményt.

Terveinkben a szolgáltatás körébe vonandó csoportok között található a betegek segítő szervezetei, a munkanélküliek és a nagycsaládosok. Mindhárom csoport esetében voltak próbálkozásaink, eddig kevés dokumentálható eredménnyel.

Összegzés

Elmondhatjuk, hogy programunk működik, az egyéni használók rendszeresen felkeresik könyvtárunkat, a csoportos látogatásokra igény van, kihelyezett rendezvényeink és foglalkozásaink örömet szereznek a résztvevőknek.

Tapasztalataink alapján azonban néhány megfontolásra érdemes javaslatot szeretnénk tenni. Az esélyegyenlőség biztosítása a könyvtárakban – ahogyan minden más közintézményben – először anyagi kérdés. Ma még, sajnos, kevés épület használható kerekesszékekkel vagy nehezen mozgó idős emberek számára. Ha az akadálymentesség adott, akkor sorra vehetjük mindazokat az eszközöket, amelyek segíthetik a fogyatékkal élők könyvtárhasználatát. Ezek, valamint a szoftverek rendkívül drágák, költségvetésből elérhetetlenek. A pályázati támogatások bizonytalanok, aránytalanul sok munkaidőt emészt fel a velük való foglalatosság. A legfontosabb tényező azonban a munkatárs, akinek napi feladatai mellett kell vál-

lálnia a sok ráfordítást igénylő feladatot, aki hajlandó képezni magát és munkaidőn túl is maradni, ha szükséges.

Az utóbbi időben több olyan felsőfokú képzettségű fiatal könyvtáros keresett munkát intézményünkben, aki fogyatékkal éli az életét. Státusaink betöltöttek, így nem lehetett ajánlatunk számukra. Felvetődött azonban a gondolat, hogy a bemutatott programban nagy szükség lenne olyan szakemberekre, akiknek személyes tapasztalatuk van a hasonló sorsúak igényeiről, emellett ismerik a könyvtári szolgáltatásokat. Statisztikákból tudott, hogy kevesen dolgozhatnak a fogyatékkal élők közül, pedig számukra rendkívül fontos az értelmes elfoglaltság lehetősége. Az esélyegyenlőség megvalósítását – ami a könyvtárak számára is kötelezettséggé vált a 2003. CXXV. tv. értelmében – központi keretből olyan céltámogatással segíthetnék, amelynek része az ő alkalmazásuk lehetősége is.

JEGYZETEK

- 1 Katsányi Sándor: A könyvtár szociális feladatai. In: A könyvtár szociális funkciója. Budapest: OSZK–KMK, 1995. 5–23. p.
- 2 Bartos Éva: Koncepció a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására. = Könyv. Könyvtár. Könyvtáros. 2004. 8. sz. 10–11. p.
- 3 Pallósiné Toldi Márta: Könyvtárosok biblioterápiás szerepben. = Könyvtáros, 1986. 5. sz. 282–285. p.
Nagy Éva : Idősek könyvtári ellátása házi kölcsönzéssel. In: A könyvtár szociális funkciója . Budapest : OSZK–KMK, 1995. 70–75. p.
Szabóné Horváth Mária: Fiókkönyvtár a közgyűjtemény és a szociális foglalkoztató határmezsgyéjén. Uo. 129–137. p.
Nagy Éva: Hajléktalanok, munkanélküliek a hírlapolvasóban. = A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 1995. 2. sz. 8–10. p.
- 4 Nagy Éva: Programvázlat nyugdíjasok és fogyatékkal élők könyvtári ellátásának javításához. Kézirat.

Nagy Éva

Néhány megjegyzés és javaslat a készülő etikai kódexhez

Szükségessége, jelentősége

Az etikai kódex kidolgozását szükségesnek és időszerűnek tartom. Egyetértek ennek a javaslatban szereplő indokaival: a tapasztalatok is azt bizonyítják, hogy a könyvtárosokra, a könyvtári kollektívákra „ráfér” egy olyan, a tevékenységet és a magatartást szabályozó normagyűjtemény, amely a lehetséges szituációkban megmutatja, előírja a helyeset, a követendőket. A szabadságnak a hivatás szempontjából elengedhetetlen társadalmi légköre – amit a rendszerváltás óta mindenki élvezhet – közismerten fellazította a társadalmi normarendszereket, még a legerősebb jogi normarendszert is, hát akkor mennyire igaz ez a jognál enyhébb társadalmi normákra, így például az erkölcsre. A helyzetet nincs mit csodálkozni: nagy társadalmi átalakulásoknak ez velejárója. Bűnös mulasztás lenne azonban, ha nem vennénk tudomásul a pozitív és negatív változásokat, és nem próbálnánk meg kijelölni azt a zsinórmértéket, amely útmutatást ad az egyénnek, és amely végső soron az erkölcsi rendszer stabilizálódásához vezet.

Megkívánja az etikai kódex létét a szakma ma is továbbélő múltbeli és jelenbeli társadalmi presztízsének állapota is. Úgy látszik, hogy a könyvtár és a könyvtáros-ság a „futottak még” torz értékrendtől elmozdult, mégpedig előremozdult. Azt a folyamatot elősegítendő, hogy elfoglalja az őt megillető objektív helyet a társadalmi értékrendben, egy etikai kódex jó eszköz lehet. Kell ez a kódex, akár a könyvtárosok öntudatosává válása, akár a társadalom mindenkori vezetése, akár más szakmák szempontjából vizsgáljuk a könyvtár, a könyvtáros-ság jelenlegi helyzetét és jövőbeli, kívánatos pozícióit.

Kódex vagy irányelv?

Nem osztom a tervezetből kiolvasható aggályokat a szakmai normagyűjtemény kódexre keresztelése miatt. Ez az erkölcsi normagyűjtemények esetében is elfogadott, bevett szokás, amiről nem feltétlenül asszociálnak az emberek a jogi természetű normagyűjteményekre. De ha néhányan arra asszociálnának is, ez lenne a legpregnánsabb elnevezés.

Máskülönben mint irányítási eszközök az irányelvek is használatosak a jogi szabályozásban, tehát ez az elnevezés sem különböztetné meg a jog világától. Ami ezt az elnevezést illeti: emlékezzünk, hány irányelv névre hallgató olyan dokumentumot volt módunkban megismerni, amelyek utópikus elképzeléseknek, álmódosításoknak bizonyultak a gyakorlatban. Idéztük, hivatkoztunk rájuk, de a

valóságban nem vagy alig érvényesültek: mi, könyvtárosok nem tudtuk, a fenntartók és a legfőbb irányítók pedig nem akarták érvényesíteni. Egyetértve azzal a véleménnyel és törekvéssel, hogy a kódex ne tiltásokat, hanem pozitív magatartási normákat tartalmazzon, meg kell jegyezni, hogy ez sem szól a kódex elnevezés ellen, hiszen még a jogi kódexek sem a tiltások gyűjteményei.

Hatály vagy illetékesség?

„Hatályról nem szívesen beszélünk ...” – írják a tervezet készítői, mert ez megint a jogra asszociálást eredményezheti. Valóban, a hatály, de a fejezet címében szereplő illetékesség kifejezés is leginkább jogi fogalom, ezek szerintem mégis megkerülhetetlenek a könyvtárosok etikai kódexében is. Lehet, hogy nem kell használni őket, csupán körülírni azt a témát, amit kifejeznek. Ismeretes, hogy a jogban beszélünk a jogi norma személyi, időbeli és területi hatályáról. Ebben a kódexben csupán azt kell meghatározni, hogy a benne foglalt normák milyen körben érvényesítendők, azaz kikre vonatkoznak. A hatályosság egyéb összefüggései (időbeli, területi) itt akár mellőzhetők is, annyira evidensek.

Kikre vonatkozzék hát a kódex? Számomra természetes, hogy minden könyvtárosra, a teljes könyvtárosságra. Ebből a szempontból mindegy, hogy a könyvtáros milyen típusú könyvtárban dolgozik, milyen munkakört lát el, ki a fenntartója, működtetője a könyvtárnak, amelyben dolgozik. Az más kérdés, hogy az etikai normák alkalmazása, érvényesülése során lehetnek speciális, megszorító vagy kiterjesztő szempontok, de a kódex egészének érvényessége szempontjából ez mellékes, ezeket a szempontokat másutt fel lehet sorolni, ki lehet fejteni, úgy, ahogyan a tervezet készítői ezt az egyes részekben meg is teszik.

A személyi hatályból, valamint abból, hogy a könyvtárak országos rendszert képeznek, az következik, hogy a kódexnek területi hatálya is van: az egész országra kiterjed. Van-e egy ilyenfajta kódexnek időbeli hatálya? Ilyen is van, ha kifejezetten nem is szólunk róla: ebben az esetben ez a kibocsátással és a módosítás lehetőségével függ össze.

Az eddig mondottakból következik az a javaslatom, hogy ne az legyen ennek a fejezetnek a címe, hogy „Az etikai kódex illetékességi köre”, inkább használjuk az „érvényességi” kifejezést.

Ide tartozik az a kérdés is, hogy intézményekre, szervezetekre vonatkozzék-e a kódex? Semmiképpen. Az intézmények, szervezetek szabályozása a jog, a különböző külső és belső szabályzatok dolga. A szervezetnek van működése, de nincs magatartása, márpedig az etikai norma magatartást szabályoz. A tervezet is – sok oldalról közelítve – a könyvtáros magatartására vonatkozó szabályokat tartalmaz, amikor szól a könyvtáros és a használó, a könyvtáros és a vezető, a könyvtáros és a fenntartó, a könyvtáros és a társadalom, illetve a társadalmi szervezetek viszonyáról stb.

A fentiekben tulajdonképpen állást foglaltam abban a kérdésben is, hogy csak egyesületi tagokra vonatkozzanak-e a kódex előírásai vagy tágabb körökre. Az előbbi semmiképpen sem lenne helyes. Tudomásom szerint jelenleg a könyvtárosoknak csak kisebb része egyesületi tag: az egyesületekbe való belépés teljesen önkéntes, ha nem lép be valaki, attól még könyvtáros marad.

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy nem az erkölcs és nem is a mi kódexünk lesz az egyetlen, amely etikai szabályokat tartalmaz. A könyvtárosnak engedelmeknek kell a jogi normákba, a különféle szabályzatokba, sőt egyes eseti intézkedésekbe (pl. a vezetői vagy fenntartói utasításokba) foglalt etikai előírásoknak is. Emiatt is helyeselni lehet, hogy a könyvtáros kötelességeinek felsorolásában szerepeljen a jogkövető magatartás mint követelmény, hiszen a szakma szempontjából az ilyen magatartás is etikainak minősíthető.

Kiterjedjen-e a kódex más szakmák, intézmények dolgozóira, például a könyvtárakkal sokszor együtt emlegetett és egy törvényben szabályozott levéltárak, múzeumok, tehát a közgyűjtemények dolgozóira is? Hiába is mondanánk erre igent, ezt semmi nem indokolja, érvényesülését pedig végképp semmi sem garantálja. Rokon területek ugyan, de ezeknek ugyanúgy megvannak a speciális elveik és szabályaik, mint a könyvtárnak, a könyvtárosságnak. Az más kérdés, hogy a más intézmények könyvtáraiban dolgozó könyvtárosokra kiterjedjen-e? Elvileg igen, hiszen könyvtárosokról van szó, gyakorlatilag azonban attól függ, hogy az adott szakterület, intézmény, illetve maga a könyvtáros elfogadja-e a könyvtárosok etikai kódexét.

Az etikai kódex kibocsátása és elfogadása

Osztom a tervezetnek azzal kapcsolatos aggályát, hogy vajon mikor lesz erősebb hatása és szélesebb körű elfogadottsága a kódexnek: akkor-e, ha egyetlen szervezet bocsátja ki (feltételezem, hogy itt az MKE-re gondolnak), avagy ha több, illetve az összes szakmai szervezet írja alá mint kibocsátó. Úgy gondolom, hogy az utóbbira kellene törekedni. A kollektív kibocsátás egyik előfeltétele lehet az, ha az összes számításba vehető szakmai szervezetet bevonják az előkészítésbe, a kódex kidolgozásának folyamatába. Még akkor is így kellene csinálni, ha végül nem szerepelnek aláíróként. Ugyanakkor túlzásnak tartom azt, hogy a különféle nem szakmai társadalmi szervezetek, illetve ismert személyiségek aláírásukkal hitelesítsék a kódexet. Deklarálni kell azonban, hogy az utólagos csatlakozás mind egyenileg, mind a szervezeteket illetően lehetséges.

Hogyan fejezheti ki a kódexben összefoglalt etikai normák elfogadását a könyvtáros társadalom, hogyan fejezhetik ki a szakmai szervezetek (könyvtárak) és hogyan a nem kifejezetten könyvtáros-informatikus egyének, valamint szervezetek? A felsorolt lehetőségek közül a legnyomósabbnak azt a megoldást tartom, ha a szakmai-társadalmi szervezetbe való belépéskor a belépő nyilatkozatot ír alá arról, hogy elfogadja a könyvtáros etikai normákat. Ugyancsak jó megoldás, ha az első munkahelyre való belépéskor teszi ezt. A könyvtárosi diploma átvételekor történő aláírást, illetve (és főként) valamely könyvtári rendezvény alkalmából történő aláírást nem javaslom, mert a diploma átvételekor nem tudható, hogy ezt a szakmát választja-e (vagy pl. tanárnak megy), a rendezvényhez kapcsolódó aláírást pedig nem érzem elég komolylyak.

Mіндеz az új belépők (személyek vagy szervezetek) esetében könnyen megoldható a fenti módon, de mi legyen a módja annak, hogy a már egyesületi tagok és könyvtárban dolgozók is elfogadják, illetve kinyilvánítsák ebbéli akarataikat? Megoldás lehet, ha a könyvtárak a kibocsátás után szervezetükre nézve nyilatko-

zatban elfogadják a kódexet, miután a könyvtár kollektívája is megismerte és elfogadta. Bármennyire nagyobb a PR-értéke annak, ha valamennyi tag aláírásával tanúsítja az elfogadást, a megvalósítást nagyon nehézkesnek és feleslegesnek találom. A dilemma feloldására az előbbi módszert látom a legegyszerűbbnek. (Amikor könyvtárosokról beszélek, semmiképpen sem csak a könyvtárakban dolgozó, könyvtárosi-informatikusi szakképzettséggel rendelkezőkre gondolok, hanem a könyvtárak összes dolgozójára, képzettségétől, végzettségétől és munkakörétől függetlenül.)

Az etikai kódex alkalmazása

Az etikai kódex hatályosulásának, a benne foglalt normák gyakorlatban történő érvényesülésének sok garanciája lehet:

- Egyik a kódex széles körben történő megismerése és megismertetése. Ez a minél szélesebb körű nyilvánosság bevonását jelenti, mégpedig mind a három szakaszban, tehát kidolgozásának folyamatában, az elkészült kódex szakmai körökben történő, elfogadás előtti megvitatásával, majd az elfogadott kódex megismertetésével. Mindenképpen biztosítani kellene, hogy ne csupán a könyvtáros társadalom, hanem az egész társadalom tudomást szerezzen arról, hogy készül, elkészült és mit tartalmaz a könyvtárosok etikai kódexe.
- A másik garanciája lehet az érvényesülésnek, ha van egy olyan testület, amelynek az a feladata, hogy figyelemmel kísérje a kódex érvényesülését, eljárjon olyan esetekben, amikor a kódex előírásai nem érvényesülnek vagy azokat súlyosan megsértik. Kérdés persze, hogy mi módon szerezhet tapasztalatokat a testület; hogyan értesül arról, hogy a szabályt súlyosan megsértették. Egyéni panaszok formájában? Kizárni nem lehet, de elég viszolyogtató. Szakmai felmérések útján? Ez nem elképzelhetetlen, például úgy, hogy a bizottság, testület tagjai, illetve az általuk erre felkért személyek megvizsgálják a könyvtárakban, azok csoportjaiban, valamint egy-két kijelölt könyvtárban az érvényesülést egy-egy könyvtári szakterületen (pl. állománygyarapítás, tájékoztatás stb.).
- Mi történjen az összegyűjtött tapasztalatokkal? Természetesen az érintett szervezettel, valamint személyekkel a megállapításokat meg kell ismertetni, módot adva arra, hogy azokkal kapcsolatban véleményüket kifejhessék. Ugyancsak helyeselhető, hogy a könyvtári szaksajtóban (az érintettek megnevezése nélkül) közlést tegyék a tapasztalatokat. Egy ilyen cikkben, tanulmányban utalni lehetne arra is, ha a kódex valamely előírása – a tapasztalatok szerint – nem alkalmazható, tehát módosításra szorul. A kódex-bizottság természetesen semmi szín alatt sem tekinthető fegyelmi hatóságnak, tehát nem szabhat ki fegyelmi büntetéseket (a legenyhébbet sem), de végső esetben a munkahelyi vezetőnek javasolhatja etikai-fegyelmi eljárás lefolytatását. Tetheti ezt azért is, mert a kifogásolt magatartás feltételezhetően az adott intézmény belső szabályait is sérti. Igaz, hogy más szakmák (pl. orvosi, ügyvédi) adott esetben elmennek az etikai szabályaikat sértő tag hivatástól való eltiltásáig is, de nekünk nem kellene ezt az utat követnünk. A munkaviszony

megszüntetése csak az erre felhatalmazottak intézkedése lehet, ez jogi és nem etikai aktus, bár az ezt kiváltó okok lehetnek etikai természetűek is.

- Feltétlenül szükségesnek tartom, hogy az etikai kódex beépüljön az oktatásba és a továbbképzésbe, a felsőfokú képzést illetően akár önálló stúdiumként is.

Tartalmi megfontolások

A fejezet hét pontban sorolja fel a tartalmi kérdéseket, amelyekkel – néhány kisebb változtatással – egyet lehet érteni.

- „A könyvtáros legyen ... elfogulatlan ...”. Helyes, de ne csak a társadalom különféle szervezeteivel, hanem a különféle eszmei áramlatokkal szemben is. A demokrácia pluralizmust feltételez, a pluralizmus pedig – mint tapasztaljuk is – nem csupán a szervezeti sokszínűséget jelenti, hanem különféle eszmék egyidejűségét is. Azt már a jog mondja meg, hogy ezek közül mi és hogyan üldözendő. Sőt, ha a demokrácia iránti elkötelezettséget kérjük számon a könyvtároson, e helyütt is meg kellene említeni a társadalom különböző csoportjaival kapcsolatos egyenlő magatartást is. (Másként tervezet ezt megteszi.)
- Elegendőnek tartanám azt írni, hogy „tegyen eleget munkahelyi kötelezettségeinek”, de semmi szín alatt nem írnám, hogy fogadja el és szolgálja (pláne!) a könyvtár fenntartója által meghatározott célokat. És ha nem jók ezek a célok? (Legutóbb megint felröppent Pécsen az az ötlet, hogy össze kellene vonni az egyetemi, a megyei és a városi könyvtárat. Természetesen a gondolat a fenntartóktól indult. Elvetettük.)
- Miért csak felsőfokú tanulmányok során sajátíthatja el a könyvtáros a szükséges ismereteket és készségeket? Nem kellene ilyen megszorítást tenni. A készségeket egyébként is inkább a gyakorlatban lehet elsajátítani.

Formai megfontolások

(Az előzőekben is sok szó esett már ilyesmiről csakúgy, mint a tartalmi megfontolásokról. Pl. kódex vagy irányelv? – végső soron ez formai kérdés is.)

Egyetértve azzal, hogy a kódex nem lesz változathatatlan dogma, mivel az a társadalmi környezet, amelyet megalkotásakor figyelembe vett, állandóan változik. A megfontolásra javasolt három réteg megkülönböztetésével egyetérttek az alábbi megjegyzésekkel:

- Az első csoportba tartozó tízparancsolat-szerű előírásoknál nem alkalmaznám a „hosszú időn keresztül változatlan marad” megszorítást. Egy több ezer éves intézménynek mostanra kikristályosodhattak és közismertté válhattak azok a jellemzői, normái, amelyek bármikor, bárhol, bármilyen formában jelenjen is meg az intézmény, azonosságokat mutatnak.
- A harmadik felsorolással kapcsolatban az a véleményem, hogy jórészt a megvalósulás, az érvényesülés tapasztalatainak összegyűjtéséről van szó, ami nem normatív természetű, nem maga a kódex, de ha azok alapján a kódexet módosítani fogjuk, a tapasztalatok is normává válhatnak. Ezek összegyűjtése, megvitatása, értékelése stb. a testület, vagy bizottság feladata lehet. A felső-

roltak másik része a kódex mellékletét képezheti (bibliográfiák, dokumentumok stb.). Van viszont a felsorolásban egy olyan egység, amely lehetne a kódex harmadik része, ez történetesen a könyvtárosi illetan. De még mennyire elkélne egy ilyen!

Az etikai kódex megalkotása

A tervezet e részében – talán mert emelkedettebb kérdésekről van szó – gyakori a szólamszerűség. Ezt a végleges szövegben kerülni kellene, anélkül, hogy a tartalmát kiirtanánk. Néhány példa:

- Elkötelezettség a szolgálat iránt... Valóban egyenesen altruistának kell lennie annak, aki erre a szolgálatra vállalkozik? A használók érdekeit valóban mindig minden más elé kell helyezni egy könyvtárosnak? Nem túlzás az egész emberiség előrehaladására, boldogulására való hivatkozás? Szerintem ez az egész bekezdés, az utolsó mondat kivételével erős túlzás.
- Törekvés a társadalmi harmóniára... Nem lenne elég és jobb, ha azt íránk, hogy törekvés a demokratikus kapcsolatokra?
- A cenzúra tagadása... Egyetértek ezzel, de nem csupán a nemzeti örökség részét képező unikális példányok használata korlátozható, hanem pl. a segédkönyvtári állomány, a helytörténeti gyűjteménybe tartozó dokumentumok egy része, esetleg más is. A korlátozás itt annyit jelent, hogy ezek a dokumentumok nem kölcsönözhetőek, helyben használatuk és a másolatkészítés lehetősége azonban megegyezik az egyéb állományrészek és egységek használatával. Mindannyian tudjuk, hogy e dokumentumok használatának korlátlaná tételeivel az állomány helyrehozhatatlanul sérülhet, esonkulhat.
- *A könyvtáros közösségi kötelezettsége* című fejezetben is vannak szólamszerű túlzások (pl. „a szellem lángját őrző könyvtáros”). Egyetértve azzal, hogy biztosítani kellene a használók beleszólását a könyvtár ügyeibe, jó lenne (ha ez bekerül a végleges szövegbe), ha legalább példálózó felsorolást adnánk arról, hogy ez milyen, egyéb elveket nem sértő módon történhet.
- *A kapcsolat a fenntartóval és a társadalmi szervezetekkel* című részben megint szó van a politikai pártokhoz és a társadalmi szervezetekhez való viszonyról. Egyetértek azzal, hogy a könyvtár rendezvények céljára ezeknek rendelkezésre bocsáthatja helyiségeit, felszerelését és szolgáltatásait. Nem értek egyet azonban azzal, hogy rendezvényeikről a könyvtár programkiadványában, hirdetőtábláján stb. tájékoztassa a könyvtárhasználókat. Szerintem ez kimeríti a politikai propaganda fogalmát, ami nem a könyvtár, hanem a rendező párt vagy társadalmi szervezet feladata.
- Nem túlzás elvárni egy zárt könyvtár munkatársától „a társadalom egészének és valamennyi tagjának szolgálatát”? Hogyan tud ennek eleget tenni a könyvtáros?

Egyéb megjegyzések

Nyilvánvalóvá kellene tenni a könyvtárosok számára, hogy az etikai kódex abban a tudatban készült, hogy az etika a társadalomnak nem egyetlen (bár talán

a legfontosabb) normarendszere, hanem a jogi normákkal, nem jogi jellegű szabályokkal, a szokásnormákkal, az illemmel együtt fejt ki – társadalmi méretekben is és a különböző szakmák képviselőre vonatkoztatva is – az emberi magatartást szabályozó pozitív hatását. A többi normának, normarendszernek a tárgya ugyanaz az emberi társadalom, ami az erkölcsi normáé, ennél fogva némely esetben szűkebb tárgyak is azonos lehet. A társadalom azonban rendkívül tagolt képződmény, az emberi magatartások mozgatórugói és formái rendkívül sokfélék; vannak a különféle szabályozásoknak olyan vonatkozásai (tárgyai is), amelyek csak az egyik vagy másik normának képezik a tárgyát. Úgy gondolom, hogy a kódex végleges szövegében is ügyelni kellene a jogi, erkölcsi és illem-normák létre és megkülönböztetésére.

Fentebb már említettem, most megismétlem: a végleges szövegben kerülni kellene a szólamszerűségeket, a túlzásokat még akkor is, ha nem kell ropogós, merev, jogi normaszerű fogalmazásra törekedni. A túlzások ugyanis ronthatják az etikai kódex előírásainak érvényesülését és főként azoknak a szakmán kívüli megítélését.

Román Lászlóné

* * *

A tervezett etikai kódexben hangsúlyosabbá tenném a könyvtári vezetésre vonatkozó etikai követelmények megfogalmazását. A *Munkatársi kapcsolatok a könyvtárban* című fejezet tulajdonképpen minden lényeges dolgot magába foglal a vezetésről, de én ezt a kérdést olyan jelentőségűnek tartom, hogy akár külön fejezetet is megérdemelne. Leginkább érzelmi oldalról tudom ezt megmagyarázni: ha én, beosztott könyvtárosként azt látom, hogy egy etikai kódex kiemelten foglalkozik a főnökeim iránti elvárásokkal, jobban el tudom fogadni azt magamra nézve. Különösen abban a helyzetben, amelyben ők, a vezetőim fogják szankcionálni az én magatartásomat.

Az a tapasztalatom, hogy a vezetők szakmai tudása, műveltsége, magatartása olyan tekintélyt tud kivívni egy könyvtárban (és természetesen más munkahelyen is), amely az egész intézmény szellemét döntően befolyásolja, és a munkatárs a kimondatlan elvárásoknak is igyekszik megfelelni. Hirtelen végiggondoltam az elmúlt 35 év könyvtárvezetőinek névsorát egy-egy nagy könyvtárunk élén. Kitől fogadtam (vagy fogadtam volna) el erkölcsi feddést? Kitől tanultam odafigyelést, tapintatos figyelmeztetést, késztetést a tudás és a szorgalom, a sokszor erőn felüli követelmények teljesítésére? Ki emelte mindig a léccet, hogy örömet érezsek, amikor sikerült? Kinek a szavára adtam? Ki előtt szégyelltem volna, ha azt a könyvet nem olvastam, arról az eseményről nem tudtam volna, azt a szakmai kihívást nem vállaltam volna el?

Más kérdés, hogy a neveltetés, az indíttatás valakit fogékonyra tesz-e az erkölcsi kérdésekre. Én még egy másik világban születtem, így szerencsém volt. De éppen a napokban hallottam: valaki szólt a pad támláján ülő két lánynak, hogy besározzák a padot, és így más nem tud ráülni. És a két lány nem gorombán válaszolt, hanem azzal, hogy ezt nekik még senki nem mondta. Aztán letörölték zsebkendőjükkel a padot. Hát legyünk optimisták! Szólni kell, és erkölcsi kóde-

xeket kell fogalmazni, mert sokan élnek „hozott anyag” nélkül, miközben lehetnek fogékonyak a jóra. És talán nem csak szankciók nyomán.

Lévay Botondné

* * *

Az etikai kódex írásba foglalása mindenképpen időszerű, de – gondolom – ne legyen törvény. Nemcsak azért, mert a „be nem tartás” szankcionálással kellene, hogy járjon (különben mire való, ha egyszer törvény?), hanem azért is, mert mi-helyt valami törvénnyé válik, már kevésbé szimpatikus, mint az elfogadott, a társadalmi viselkedésbe beivódott szokások önkéntes, természetes követése. Egy, a kódex elkészülte után felállított etikai bizottság többet érne, mint egy törvény.

Az információs jogokkal való visszaélés nincs egyenes arányban a műveltségi szinttel. Ezt mondják velem némely erőszakos, magát felsőbbrendűnek képzelő orvosnál szerzett tapasztalataim. Az egészségügyben dolgozó könyvtárosoknak bizony nagy szükségük lesz az etikai kódexre. Hogyan tudnak a nem túl etikus felhasználóval szemben türelmesen úgy fellépni, hogy szakmai és emberi öntudatuk megmaradjon, sőt meg is nyilvánuljon? Tapasztalataim azt mutatták, könyvtárosainkat szinte kivétel nélkül eltöltötte a betegek javára végzett munka „boldog tudata”, és viseltek el sok méltatlanságot.

Egyetértek azzal, hogy a zárt vagy félig zárt könyvtárakban működő könyvtárosoknak a viszonya problematikus lehet az etikai kódexhez. A régi, központilag szabályozott működés kötelező funkcióit (lásd: könyvtári hálózatok) is nehéz volt elfogadtatni a fenntartókkal. Az, hogy a „központ kívánta, megkívánta”, mondott mégis valamit, de ma ez sincs már így. A fenntartó pl. szembesegült a könyvtárközi kölcsönzéssel, mert az ő költségvetése fedezte a beszerzett művek árát stb.

A formai részhez: egyetértek azzal, hogy szükség van egy alapelvetek kifejtő rész kiegészítéseként a különböző könyvtártípusokra vonatkozó részekre is. Az információterjesztést akadályozó fenntartói elvárások teljesítése, nyílt megtagadása vagy egy magasabb szempontnak engedelmessé tükben történő megsejzése stb. esetén mi az eljárás? (Lásd az *Elkötelezettség a szolgálat iránt* című fejezetet.) Gyakorlatunkban az utóbbira sokszor került sor, de nem járt a munkaviszony megszüntetésével.

Benda Mária

Hogyan lehetek jó könyvtáros?

Könyvtár szakos hallgatóként, később pályakezdő, gyakorló könyvtárosként számos alkalommal feltettem magamnak a kérdést: hogyan legyek jó könyvtáros?

Bizonyára kolléganőimben és kollégáimban is felmerült már hasonló kérdés. Megpróbáltam elfogadható választ találni, de valahogy mindig hiányzott valami. Miért? Minden bizonnyal azért, mert oly sok megközelítésből adhatok választ erre a kérdésre. Megkérdezhetném talán az utca emberét, aki esetleg soha nem járt könyvtárban. Megkérdezhetném az olvasót, vagy ahogy manapság szívesebben nevezzük, a könyvtárhasználót. Megkérdezhetném egykori oktatóimat, a könyvtárosokat munkahelyemen és más általam ismert könyvtárakban. Azt hiszem, bárkit kérdeznék, mindenkitől más választ kapnék.

Jelenleg, oktatóként azt szeretném elérni, hogy hallgatóimból a jövőben jó könyvtáros váljék, ezért folyamatosan a szemem előtt lebeg a kérdés: milyen a jó könyvtáros? Megpróbálom most összegezni mindazokat a gondolatokat, amelyek valaha is megfordultak a fejemben. Számos megközelítéssel találkoztam már: milyen szerepe, feladata lehet a könyvtárosnak munkája során. Azt gondolom, egyik sem lehet a másiknál fontosabb. Talán egyes jól körülhatárolt munkakörökben bizonyos szerepekre nagyobb hangsúlyt kell(ene) fektetni, de a legtöbb könyvtárban ezek a feladatkörök azért nem különülnek el élesen. A könyvtárosnak tehát (legalább) egy kicsit mindegyikben „otthon kell lennie”.

A könyvtáros mint olvasó

Először is a könyvtáros maga is olvasó. Úgy gondolom, alapvető elvárás, hogy ne csak a könyvek borítóját, de tartalmát is ismerje. Talán nagyon hétköznapi a példa, de ha betérünk egy szaküzletbe, elvárjuk, hogy az eladó ismerje a polcon található árucikkeket, és meg tudja mondani, melyek azok, amelyek az igényeinknek megfelelhetnek. A könyvtárban is hasonló a helyzet. Ismernem és szeretnem kell a polcon található könyveket, és az igényeknek megfelelő dokumentumokat adni az olvasónak. Természetesen ha konkrétan keres valamit, erre nincs szükség. Mégis, esetenként akár a keresett irodalom kiegészítéseként, helyette, mellette ajánlanom kell valamit. Csak olyat tudok ajánlani, amit magam is ismerek, és elképzelésem szerint az igényeinek megfelel. Szakirodalom esetében ugyanúgy áll ez a lehetőség, mint a szépirodalom esetében. Még akkor is, ha szépirodalom olvasásához gyakrabban kérik ki a könyvtáros véleményét. Ha a könyvtáros nem olvas, sokkal nehezebben tud olvasmányt ajánlani. Tehát rendszeres, igényesen válogató, olvasott, tájékozott és művelt könyvtárosnak kell lennem. Még egy, nem elhanyagolható indok szól az olvasó könyvtáros mellett. Tudnom kell azt is, milyen elvárásai, igényei lehetnek az olvasónak, aki hozzám fordul segítségért. Ezt akkor ismerem fel leginkább, amikor magam is olvasóként lépek be a könyvtárba. Tisztában

kellennem azzal is, hogy az olvasó nem feltétlenül könyvtáros (sőt általában nem az). Tehát ha segíteni akarok valamiben, magamnak is úgy kell gondolkodnom, mintha magam lennék az olvasó, a könyvtárhasználó.

A könyvtáros mint nyomozó

Azt hiszem, a legfontosabb feladatának (és erényének) tartja minden könyvtáros, hogy képes legyen fellelni bármilyen információt, amelyet valahol, valamikor, valamely információhordozón rögzítettek. Ez az, amiben jók vagyunk vagy jók lehetünk. Ezen a téren élhetjük meg a legnagyobb sikereket mindennapi munkánk során, és talán éppen ezért itt éljük meg esetenként a legnagyobb kudarccokat is.

Mintha magam lennék az olvasó, és nekem lenne szükségem adott dokumentumra (információra), úgy kell belevetnem magam a kutatásba. Mint Sherlock Holmes, tüzetesen vizsgálók át minden fellelhető nyomot, és haladok lépésről lépésre a titok nyitja (a keresett forrás) felé. Közben mint holmi gyanúsítottnak teszem fel a jelentéktelenség tűnő keresztkérdéseket az olvasónak, amelyekről sokszor magam sem tudom, miért is fontosak. Ha ügyes vagyok, a végén mindenre fény derül.

A könyvtáros mint pedagógus

Sokszor elhangzik, hogy a könyvtárnak és a könyvtárosnak nevelő szerepe van. Talán nem olyan direkt módon fejtí ki ezt a tevékenységet, mint egy hivatásos pedagógus, talán nem is áll szándékában, ez a szerepe mégsem elhanyagolható. Könyvtárosként, a kölesönzőpult mögött állva vagy a használót kiszolgálva szem előtt vagyok, ezzel akarva-akaratlan mintaként szolgál(hat)ok a környezetemben élők számára. Erről nem feledkezhetek meg egy pillanatra sem. Sőt, a könyvtárból kilépve is könyvtáros maradok, és egyszemélyben képviselem a könyvtárosok népes társadalmát. Ehhez mérten is kell viselkednem.

Ha mindezt kiegészítem azzal a sokat vitatott, hol támogatott, hol túrt feladattal, hogy igényes olvasóvá, olvasásra neveljem az egyszerű olvasót, akkor már egyértelmű, hogy pedagógusnak is kellennem. Valóban úgy helyes, ha kölesönös ez a szerep, és nevelés közben jómagam is tanulok. No de a jó könyvtáros holtig tanul, és úgy érzem, erre mindannyiunkban van hajlandóság.

A könyvtáros mint pszichológus

Munkám során a lehető legkülönbözőbb típusú, gondolkodású egyénnel találkozom. Kapcsolatot kell teremnem velük, lehetőleg pozitív kapcsolatot. Szinte az első pillanattól tudnom kell, hogyan szóljak hozzá, hogyan kérdezzem, és hogyan adjak választ a kérdésére. Elengedhetetlen, hogy némi pszichológiai érzékkel rendelkezzen. Nem is beszélve a „problémás” olvasókról, akikkel nagyon körültekintően kell eljárni.

Időnként nemcsak használókkal, hanem magunkkal szemben is alkalmazni kell a pszichológiát, hiszen magunk is emberek vagyunk. Vannak rossz napjaink, prob-

lémáink akár a magánéletben, akár a munkahelyen, ennek nyomát sem láthatja az, akivel éppen foglalkozunk. Sőt kollégáinkat sem terhelhetjük „külső” problémákkal. A belső problémákat viszont meg kell beszélni, kulturált, emberhez méltó módon, a megfelelő körülmények és keretek között. Ha ezt nem tesszük, csak a feszültséget növeljük, és ennek a levét az issza meg, aki a legkevésbé sem tehet róla.

A könyvtáros mint informatikus

Ha manapság a könyvtárosságról beszélünk, nem kerülhetjük ki az informatika kérdéskörét sem. Az újabb generációt (amelybe részben én is tartozom) már informatikus könyvtárosnak nevezik. Szerény véleményem szerint a megnevezés kissé félrevezető lehet, mivel a társadalom nagy része az informatikus szót jobban érti, mint a könyvtárost. Én a magam részéről sokkal inkább vagyok könyvtár(i) informatikus, hiszen egy igazi informatikusnak a nyomába sem érhetek. Magam részéről az informatikának azzal a kis szeletével foglalkozom, amelyre könyvtári munkám során szükség lehet. Természetesen ez is napról napra több lesz.

Az informatika jelenlétét és jelentőségét a könyvtárban nem firtatom, és azt hiszem, más sem. Ez is egy újabb szegmense hivatásuknak, amelyet még tanulunk, ha időnként csak szükséges rossznak tekintjük is. Akkor tudjuk majd igazán eredményesen hasznosítani, ha szükséges jónak tekintjük.

A könyvtáros mint könyvtáros

Ne feledjük, a könyvtáros elsősorban könyvtáros marad, akármilyen más feladatot, funkciót tulajdonítanak is neki. Egyre többet hangoztatott igény velünk szemben, hogy tudós könyvtárosok legyünk, de mindenekelőtt könyvtártudósnak kell lennünk. A szakma alapos ismerete és megbecsülése nélkül hogyan láthatnám el feladatomat? Újabb és újabb területeket kell megismernem, ugyanakkor nem szabad megfélemedeznem a szakmai ismeretek fejlesztéséről vagy legalább szinten tartásáról sem. Időről időre kézbe veszem tehát a rendelkezésre álló kézikönyveket, nyomon követem a könyvtáros lapokban megjelent cikkeket, és a legújabb eredményeket a munkám során alkalmazom is. Mindemellett tagja vagyok könyvtáros szervezeteknek, ha tehetem, részt veszek szakmai rendezvényeken. Ilyenkor érzem igazán, hogy a könyvtárosok közösségének tagja vagyok. Láthatom, hogy ugyanazok a kérdések foglalkoztatják kollégáimat és kollégáimat, ugyanazok a problémák mutatkoznak más könyvtárakban is, nem csak nekem kell nehézségekkel küzdenem a mindennapokban. Látom azt is, hogy mindenkit egyformán büszkeséggel tölt el, ha kimondja: könyvtáros vagyok.

A könyvtáros mint polihisztor

Bár szoltam már arról, mennyire fontos, hogy tájékozottak, műveltek legyünk, bizonyos vélemények szerint – amelyeket a gyakorlat is nagyrészt alátámaszt – az úgynevezett általános műveltségnél többnek kell lennie annak a tudásnak, amellyel

rendelkezünk. Az az idő már elmúlt, amikor is valakit ténylegesen polihisztornak lehetett nevezni. Mégis az a tudásvágy, amely a legtöbb könyvtárosban munkálkodik, és az az információmennyiség, amellyel „dolgozunk” lehetővé teszi a széleskörű tájékozódást. Hogy valóban jól végezzük a munkánkat, erre szükség is van. Sőt, tevékenységünk során akarva-akaratlan újabb és újabb információkhoz juthatunk, és ismereteinket a legkülönbözőbb területeken bővíthetjük. Igyekezünk megismerni olyan tudományokat is, amelyek nem feltétlenül tartoznak érdeklődési körünkbe vagy szűken vett szakterületünkhöz. Meglátjuk, mindenhol fogunk érdekességeket találni.

Összegzés

Ezek szerint ha mindezeknek az igényeknek egytől egyig megfelelttem, jó könyvtáros leszek? Ha magamtól kérdezem ... talán. Ha a kollégáimat kérdezném? Ha értem a hivatásom, és jól végzem a munkám, igen. Ha a felhasználót? Ha minden kérdésre válaszolni tudtam, és minden információt megtaláltam, igen. Ha a hallgatóimat kérdezem? Ha mindezt át is tudom adni nekik, igen. Meg lehet felelni ennyi elvárásnak? Remélem, igen.

Felhasznált irodalomként nem tudok egyetlen kézikönyvet vagy cikket sem megjelölni, mivel gondolataim összegzéséhez nem használtam konkrét szakirodalmat. Nyilván volt néhány munka, amelynek ismerete vezetett következtetéseim levonásához. Közülük bármennyit említenék, bizonyos, hogy legalább annyi ki-maradna. Ezért inkább eltekintek ettől. Szó szerint nem idéztem senkit (így hivatkozásokat sem tudok megadni). Ha mégis hasonlóság mutatkozna valamely munkával, az esupán a véletlen műve lehet, esetleg azt jelenti, hogy egyre gondoltunk.

Vass Csaba

Hogyan tároljuk digitális dokumentumainkat?

Az XML formátum története és szerepe a dokumentumok kezelésében

A könyvtárak számára az utóbbi évek legnagyobb változása a digitális dokumentumok felbukkanása volt. Először csak a katalógusokat érte el a „villamosítás”. A katalóguscédula adatait átnevezték bibliográfiai rekordnak, majd metaadatnak. A számítógépek növekvő kapacitásával a teljes dokumentum is sokszor gépre került, tovább növelve a nyilvántartás gondjait. Eddig ismeretlen adatele-
mek leírására került sor (fájltípus, formátum, karakterkódolás, hordozó), és a hálózati publikációknak néha nem is látszik a vége a kapcsolódó oldalak sokasága miatt. Az eleje még úgy-ahogy megtalálható, csak időnként arrébb költözik a hálózaton.

Nemcsak a leíró adatok okoznak nehézséget. Az is kérdéses, hogyan tegyük a polcra, illetve a szerverre magát a dokumentumot. Tegyük mellé a megjelenítő szoftvert, pl. DOS alatt működő Wordöt? Vagy QuarkXpress-t, esetleg Corel Venturát? Vagy bízzunk benne, hogy az elkövetkezendő évtizedek szövegszerkesztői helyesen fogják megjeleníteni a művet? Az eddigi tapasztalat nem ad erre biztosítékot, főleg ha táblázat vagy lábjegyzet is található benne. Amennyiben az eredeti szerkesztőt eltesszük, az operációs rendszert is mellé kell tennünk, sőt ad abszurdum a számítógépet magát is.

A Gutenberg-projekt az első internetes „könyvtár”, vagyis hálózati szöveggyűjtemény, amely irodalmi műveket szolgáltat az interneten. A fenti megfontolások folytán eleinte a szövegekben kizárólag ASCII text formátumot használt, ami azt jelenti, hogy nem volt formázó utasítás a szövegben, csupán a betűk és a központozás kódjai, a szóköz és a soremelés. Az ily módon egyszerűsített eszközkészlet ugyan program- és gépfüggetlen, de kevés feladatot tud ellátni. Már az is hiányosság, hogy csak az angol nyelvben használt betűket ismeri, de a formázás teljes hiánya végképp nem elégíti ki a mai igényeket. A Gutenberg-projekt ma már feladta ezt a politikát, többféle formátumban szolgáltatnak, köztük az először használt egyszerű textben is.

Tudományos körökben már a '60-as évektől kezdve felmerültek a hosszabb távú szövegmegőrzés kérdései, el is készítették az első, ún. jelölőnyelveket. A gondolat lényege, hogy a kódolás (jelölés) teljes egészében átlátható legyen magából a szövegfájlból, ne igényeljen külön programot az értelmezés, vagyis függetlenné váljon a géptől és a programtól.

Az SGML

Az SGML a jelölőnyelvek őspanya, teljes neve: Structured Generalized Markup Language. A HTML és az XML is ebből származik. Szabványként 1986-ban fogadták el.

Nyílt szabvány, mindenki hozzáférhet, beépítheti alkalmazásaiba. közzétették az interneten is. Így tehát nem lehet monopolizálni magát a megoldást. Az SGML meghatározza a jelölés szintaxisát, de a jelölni kívánt elemeket szabadon határozhatjuk meg. Hasonló szerkezetű dokumentumok esetén azonos elemkészletet célszerű alkalmazni. Egy bizonyos dokumentumtípus leírására használt elemkészletet alkalmazásnak nevezzük. Például könyv esetében valószínűleg lesznek címek, fejezetek, míg életrajzi lexikonnál inkább személyek, születési, halálozási dátumok. A teljes alkalmazás voltaképpen több ennél, nemcsak az elemeket, hanem egymáshoz viszonyított helyzetüket is megadja (sorrend, egymásba ágyazás), valamint a választható értékeket, a megjelenítés mikéntjét.

Az SGML-t számítógépes nyelvészettel foglalkozó intézmények kezdeményezték. Igen alapos munkát végeztek. Fő szempontjuk az volt, hogy ne legyen információvesztés. A célt nagyon jól elérték, de olyan bonyolulttá vált a nyelv, hogy a programfejlesztés kicsit elakadt vagy legalábbis nagyon lelassult.

Három fő részből áll egy SGML dokumentum:

- DTD (Data Type Definition): az elemkészlet és az elemek struktúrája található benne leírva,
- maga az elemkészlettel jelölt szöveg,
- megjelenítő vagy stíluslap, amely a logikai elemekhez megjelenítést rendel. A stíluslap voltaképpen az átjáró a különböző programok felé. Ezért természetesen annyi kell belőle, ahány programon keresztül szeretnénk szemlélni művünket. A HTML és a PDF formátumok felé biztosítandó átjáróhoz szintén nyílt szabvány biztosít egyéges szintaxist.

Az elemek, amelyeket címkékkel látnak el, logikai részek. A megjelenítés kérdése szinte teljesen elválik ettől, azt a stíluslapon kell definiálni. Természetesen ez azt is jelenti, hogy több stíluslapot is lehet készíteni egy dokumentumhoz. Mindazonáltal nem lehetetlen, hogy jelölve legyen a tipográfia is, ha a felhasználó úgy dönt, hogy az fontos, például ha teljesen hűen szeretne tükrözni egy bizonyos kiadást.

Az SGML még nem a hálózat „gyermeké”. Értékes szövegek tudományos igényű feldolgozására tervezték, a hely- és időtakarékoság nem volt szempont. A '80-as évek végén az internet elindult világhódító útjára, és mint annyi más, a jelölőnyelv is megváltozott.

A HTML

1991-ben az SGML nyelv alapján készült egy DTD, egy alkalmazás, kifejezetten weblapok megjelenítésére. Kis részét használja csak az SGML lehetőségeinek, épp ezért könnyű rá programokat írni, ahogy ezt meg is tették: ezek a böngészők. A HTML tehát már nem teszi lehetővé a dokumentumok írói számára a jelölések ki-

egészítését, ezt a lehetőséget a W3C szervezete vállalta magára. (A W3C a Word Wide Web Consortium, központi helye az internetes szabványoknak.) Így válik lehetővé, hogy a HTML lapok és más internetes megoldások a világ különböző helyein elvileg azonosan működjenek (néha ugyan kisebb zökkenőkkel).

Az XML

1996-ban kezdtek tervezni, voltaképpen az SGML-t alakították át kifejezetten internetes célokra. Az XML kevesebb lehetőséget nyújt, mint az SGML, cserében viszont könnyebben kezelhető, programok írhatók hozzá, és nyers formában is olvasható.

Az XML mottója: egyszer felvisszük, sokféleképp felhasználjuk. Új perspektívákat nyit a dokumentumok tárolásában, megjelenítésében és az adatok cseréjében.

Az XML a HTML-hez hasonló elveken nyugvó jelölőnyelv, elsősorban a világhálón való információszállításra tervezték. Az információ minél akadálytalanabb cseréjét célozza. Az eltérés a HTML-től abban áll, hogy nem előre megadott elemekből válogatunk, hanem mi magunk találhatjuk ki az elemek neveit és egymáshoz viszonyított hierarchiáját, ennyiben azonos az SGML-lel. Bármilyen típusú dokumentum leírására alkalmas. A fent említett információcseréhez persze hozzátartozik a szerkezet és elemnevek közlése is (ami nem más, mint a DTD). Ami egységes és szabványban meghatározott, az a szintaxis.

A szabvány célkitűzései között szerepel, hogy világos és szemmel olvasható legyen a forrás, és hogy a dokumentumok könnyen elkészíthetők legyenek speciális szoftver eszközök nélkül is. Ennélfogva tulajdonképpen egy szövegszerkesztő is elég XML dokumentumok írásához, a különböző szerkesztő eszközök csak a munka megkönnyítését szolgálják. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy nagyobb tömegű XML dokumentum szerkesztése nagyon nehézkes a formátumot támogató szerkesztő nélkül.

A fenti technológiák adják az alapját a különböző szakmákon belüli nemzetközi szabványoknak. Ezen szabványok tulajdonképpen alkalmazások, a szakmák megállapodnak közös elemkészlet használatában. Értelmüket az azonosság adja, még akkor is, ha esetleg nem tökéletesek. Az XML nyelv lett a nemzetközi szabványok legelterjedtebb nyelve az interneten. Mivel a felhasználó által bővíthető, a helyi specialitások is beleférnek, fő hogy legyen egy közös magja.

A felhasználás területeinek két fő iránya van: strukturált dokumentumok szerkesztése, beleértve képleteket, logikai ábrákat és azok platformfüggetlen tárolása, valamint információcsere az interneten, amikor a távoli együttműködő szoftverek közös munkáját teszi lehetővé az azonos szerkezet.

Néhány példa a felhasználásra:

- könyvlista, adatbázis-szerű felhasználás,
- technikai dokumentációk és más hierarchikus faszervezetbe rendezendő dokumentumok,
- információcsere webes alkalmazások (pl. hírportálok) között,
- több munkahely között elosztott adatbevitel, pl. jogi vagy más szakinformációk cseréje,
- szövegarchiválás,

- többnyelvű honlapok, gyakran változó adattartalommal bíró internetes oldalak,
- kottatárolás,
- matematikai képletek és tudományos webtartalom formázása,
- internetes oldalak hangosításának szabályozása.

Összefoglalva: az XML szabvány célja egy közös nyelv létrehozása és elfogadtatása, amelyet azután minden program érthet, sőt emberi szemmel olvasva is kibogozható belőle a lényeg. A címkekkel megjelölik általában:

- a logikai egységeket (pl. cím, fejezetek, mottó, dátum).
- az eltérő megjelenítést (pl. kiemelés, idézet, verssorok).

A megjelenítés esetében maga az XML nem a konkrét formát közli (pl. dőlt betű, középre, 11 pontos Times Roman), hanem csak azt, hogy valamilyen szempontból meg kell különböztetni a szövegrészt a környezetétől, és inkább ezt a szempontot tartalmazza a címke. Ha azt közli: ez egy cím, a címke neve olyasmi lesz, hogy title vagy head. A pontos megjelenítést a stíluslap adja, amiből viszont több is lehet a felhasználástól függően. És itt kiderül egy újabb lehetőség: az egyszer bekódolt szöveget sok más módon fel lehet használni, akár nyomtatásra is. Valójában olyan módokon is, amelyeket a készítés pillanatában még nem látunk. Az igazán gond nélküli felhasználás mégis akkor jön létre, ha előre látjuk legalább azt, milyen részeket kell majd megkülönböztetni.

Például a Magyar Elektronikus Könyvtár (<http://mek.oszk.hu>) XML szövegei tartalmazzák a címek, fejezetek, beékelte versek, jegyzetek címkéit, vagyis ezek a részek meg vannak jelölve a nyers szövegekben. Ezáltal alkalmassá válnak HTML, PDF, e-book kimenet gépi generálására, sőt a felolvasó programnak is megfelelnek. „aki” eszerint tud hangsúlyozni. De nem tartalmazzák azt az információt, hogy férfi vagy női hang mondja a közvetlen beszédben leírt részeket. Pedig a felolvasó programok tudnának váltani eszerint, ha nem is most, de a közeli jövőben.

Az SGML-hez hasonlóan összesen három részből áll egy dokumentum: az elemkészletet és azok egymáshoz való viszonyát meghatározó DTD, maga az XML fájl, amely a szöveget és jelöléseket egyben tartalmazza, és a megjelenítést előíró stíluslap. Nézzük sorban:

1. A DTD

A rövidítés feloldása: Data Type Definition. Felsorolja az elemeket, amelyeket majd használhatunk a jelölés során, megadja a nevüket, azon elemek neveit, amelyek beágyazhatóak a nyitó- és zárórész közé, hogy lehet-e benne közvetlenül szöveg, az előfordulást (egyszer és csak egyszer, többször, kötött vagy kötetlen sorrend).

Szerepelhetnek még az egyes elemekhez rendelt attribútumok is. Hogy egy tipikus példát említsünk, a type, (típus) a MEK-ben használt DTD-ben a „rész” (div) elemhez kapcsolódik, és így a rész hordozhat egy type=„chapter” kiegészítést. Tehát a fejezet kezdetét így jelöljük: <div type=„chapter”>. Természetesen más típus is lehetséges, a teljes lista a Függelékben látható.

A DTD lehet külön fájlban elhelyezve (külső DTD) vagy, ha rövidebb, szerepelhet az XML fájl elején (belső DTD), továbbá hiányozhat is, ami főleg egyszerűbb szerkezetek esetén szokásos, amikor ránézésre látszik, milyen elemek fordulnak elő.

2. Az XML fájl

Az XML fájl első része a fejléc, ebben alapinformációk vannak. Az előbb említett DTD létezése és helye (ha van) vagy maga a belső DTD, a karakterkód rendszer és az esetleges stíluslap helye itt van megadva. Itt található az ún. ENTITY-ket, amely beilleszthető, helyettesíthető részeket jelent. Külső DTD létezése mellett is lehetséges néhány elemre belső utasítás. Ekkor ezek felülírják a külső DTD utasításait. A szabály értelme az, hogy lehetséges egy konkrét dokumentum esetében, hogy néhány különleges, csak arra a dokumentumra jellemző helyzet áll elő.

A fejléc után jön maga a szöveg. Fontos szabály, hogy mindig kell lennie egy elemnek, amely az egészet körbefogja, ezt root elemnek is nevezhetjük. Az összes többi ebbe van beágyazva.

Láthatjuk, hogy az XML fájlban található a hivatkozás a DTD-re és a stíluslapra is, tehát elég egy-egy ezekből, ha hasonló szövegek gyűjteményéről van szó.

A jól formázott (well-formed) XML dokumentum szintaktikai hibáktól mentes, például minden nyitóelemhez tartozik zárórész, és nem kezdődik új elem, mielőtt a megnyitott le lenne zárva. Az érvényes (valid) XML dokumentum szerkezete megfelel a fejlécben megjelölt DTD-nek. Ha nincs DTD, természetesen nem lehet érvényességről beszélni.

3. A stíluslap

Az XML fájlokat az Internet Explorer 6.0-tól kezdve közvetlenül is megjeleníthetjük a böngészőben. Különbözni fog a kiírás formája aszerint, hogy van-e elérhető helyen stíluslap, ami kétféle lehet: CSS vagy XSL. Ha van stíluslap, és a fejlécben szerepel, akkor aszerint íródik ki a szöveg a képernyőre. Ezzel szemben ha ilyen nem érhető el, a böngésző a nyers XML fájlt írja ki, színezéssel segítve a címkék és a voltaképpen szöveg elkülönítését, valamint „+” és „-” jelekkel összecukható és kinyitható részekként ábrázolja az egymásba ágyazott logikai egységeket. A CSS a HTML lapok megjelenítésére már régóta használatos egyszerű megoldás, de korlátozottak a lehetőségei. Az XSL az XML szabványhoz tartozik, jóval több formázó utasítások soránál: megmondhatjuk, mely elemeket kívánunk kiírni és milyen sorrendben, közébeélkelhetünk szöveget, feltételekhez köthetjük a megjelenítést, vagyis kereső funkciót is beépíthetünk.

Az XML távlati jelentősége

A digitális dokumentum elkészítése nem egyszerű folyamat, a főbb lépései ezek lehetnek:

1. Szkenelés, begépelés vagy fájlból beolvasás.
2. Mentés a munkaformátumba.
3. Karakter felismertetés (OCR).
4. Korrektúra.
5. Archív fájl és könyvtárszerkezet kialakítása.
6. Szolgáltatott formátumok kialakítása.
7. Metaadatok hozzáfűzése.
8. Elhelyezés a szolgáltató rendszerben.

Az XML vagy SGML dokumentumok elkészítése a teljes munkafolyamatnak csak egy része, az archíválásra szánt fájl készíthetjük el így. A stíluslap már módot ad a szolgáltatott formátum generálására is. Ha HTML oldalakat szeretnénk szolgáltatni, két lehetőségünk van: elhelyezzük a dokumentum mellé a stíluslapot, és rábizzuk a böngészőre, hogy összehozza őket. A kockázat az, hogy régebbi böngészők ezt nem teszik meg, valamint, hogy letöltésnél lemaradhat a stíluslap. Másik lehetőségként állandó HTML lapként ténylegesen generáltatunk belőle HTML oldalt vagy oldalakat, ezt az XML szerkesztőkkel lehet megtenni. Amennyiben más formátumokra van igény, pl. pdf vagy lit az e-book olvasók számára, azokhoz másféle stíluslap kell, és egyértelműen a fájl generálására van szükség. Minden megjelenítő szoftverhez külön stíluslap kell. Ha a jövőben újak jelennek meg, azokhoz ismét át kell írni a stíluslapot, de a szöveghez nem kell nyúlni.

A metaadatok és a szöveg maga egyaránt lehet XML-ben, illetve készülhet XML kimenet adatsere céljára. Egymáshoz való viszonyuk szerint tartalmazhatja a szöveg a metaadatokat is, vagy lehetnek külön fájlban valamely azonosítóval összefűzve a hozzájuk tartozó szöveggel.

A gépelés vagy szkennelés és a korrekció igen idő- és munkaigényes feladat, ezért indokolt az így feldolgozott szöveg programfüggetlen megőrzéséről gondoskodni. A gépi karakterfelismerés (OCR) soha nem tökéletes, és különösen nem az a régebbi szövegek esetében. Nagy tömegű digitalizálásnál, vagy ha az eredeti oldalkép is érdeklődésre tart számot, vegyes megoldást alkalmaznak: bevonják a szolgáltatásba a szkennelt képet és a felismertetett szöveget egyaránt; ez utóbbi a szavakra keresést és a tartalomjegyzés generálását teszi lehetővé. Ekkor kevésbé zavaró néhány betűhiba, mert a képre ránézve az emberi szem helyesen olvassa el az elmosódott szavakat.

Nemzetközi szabványok

Az XML formátum alkalmazása egy lépés az ún. „szemantikus web” felé. A fogalmon azt értik, hogy az internet kezelhetetlen adathalmazából a gépek által is értelmezhető szerkezet emelkedjen ki. Az XML-t a számítógépek tudják értelmezni, és az ilyen dokumentumok magukba foglalják saját leíró (meta-) adataikat is. Egy lépéssel továbbmenve ugyanezt a célt szolgálják a nemzetközi szabványok. Az XML szintaxisán kívül itt már az elemkészlet és a szerkezet is összehangolt. Az internetes források egységes jelölése (URI, URN, PURL) és a forrásleíró keretrendszer (RDF) szintén ebbe a vonulatba tartoznak. Elkezdődött a Webontológia nyelv (OWL) kidolgozása, amely további gépi analízist tesz lehetővé a források tartalma alapján. Nemcsak formátumkérdéseket tartalmaz, hanem közös szótárak kialakítását is jelenti egy-egy tudományterületen belül. Az OWL a számítógépek között még nagyobb együttműködést tesz lehetővé, mint az XML és az RDF. Az összetettebb rendszerek alapformátuma legtöbbször az XML.

A néhány leginkább elterjedt SGML/XML alapú nemzetközi szabvány szövegek kódolására:

Dublin Core (DC)

A leíró (meta-) adat szinten leginkább a Dublin Core szabványt alkalmazzák, az egyes rendszerekben esetenként kisebb kiegészítésekkel.

Text Encoding Initiative (TEI)

Szépirodalmi szövegek minél teljesebb tükrözésére készült az SGML felhasználásával. Igen szerteágazó, legtöbbször a TEI-Lite nevű alkészletét használják, amely jóval egyszerűbb, és a legtöbb célra megfelel.

Docbook

Erősen strukturált, tudományos, technikai munkák céljára fejlesztették ki. Itt nem annyira az utólagos feldolgozásról van szó, inkább az a cél, hogy azonos szerkezetben készüljenek összetartozó dokumentumok (pl. egy cég műszaki leírásai).

Open Ebook

Az e-book olvasók (pl. a Microsoft Reader) számára bemeneti formátumként szolgál. Elsősorban a modern szövegek feldolgozását és képernyőn való megjelenítését célozza. Amennyire csak lehet HTML kompatibilis, mert kioldozásakor már nagy mennyiségű szöveg volt a hálózaton HTML-ben.

Eprints.org

Tudományos cikkek, publikációk archívumainak szabványa. Ingyenes szoftvert fejlesztettek ki, amellyel elosztott rendszerű archívumokat kezelhetnek. Az Open Archive Initiative protokollját használja, és DC alapú a metaadatkezelése.

És végül egy magyar alkalmazás a TEI-Lite alapján

A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) részére készült, magyar nyelvű dokumentációval, a TEI-Lite elemkészletéből kiválogatva a MEK számára relevánsokat. A próza, vers, dráma és cikk DTD-jének elkülönítése nem technikai szükségszerűség, a feldolgozást végző emberek számára így áttekinthetőbb az elemek rendszere.

FORRÁSOK

A HTML leírása a Word Wide Web Consortium webhelyén belül: <http://www.w3.org/TR/html401/>

Az XML leírása a Word Wide Web Consortium webhelyén belül: <http://www.w3.org/xml/>

OWL: Web Ontology Language Overview <http://www.w3.org/TR/2004/REC-owl-features-20040210/>

DocBook.org: <http://www.docbook.org>

Text Encoding Initiative TEI Lite: <http://www.tei-c.org/Lite>

Open eBook Forum: <http://www.openebook.org>

EPrints.org – Self-Archiving and Open Access (OA) Eprint Archives <http://www.eprints.org/>

Az Open Archive Initiative : <http://www.openarchives.org>

DTD-k és metaadatkezelés a Magyar Elektronikus Könyvtárban: <http://mek.oszk.hu/html/irattar/dtd.htm>, <http://www.dublincore.org>

Függelék

A szövegrészek típusainak listája a Magyar Elektronikus Könyvtár által használt DTD-ben.

Próza esetén:

Rész	PART
Fejezet	CHAPTER

Dráma esetén:

Felvonás	ACT
Szín	SCENE
Színpackkép	SETTING

Cikk esetén:

Ajánlás	RECOMMENDATION
Összefoglaló	ABSTRACT
Szakasz	PASSAGE
Irodalomjegyzék	BIBLIOGRAPHY

Minden dokumentumtípusnál:

Előszó	FOREWORD
Köszönetnyilvánítás	ACKNOWLEDGEMENTS
Tartalomjegyzék	CONTENTS
Lábjegyzet	FOOTNOTE
Széljegyzet	MARGINALIA
Függelék	APPENDIX
Glosszárrium	GLOSSARY
Végjegyzet	ENDNOTE
Életrajz	BIOGRAPHY
Utószó	AFTERWORD
Kolofon	COLOPHON
Névmutató	NAMEINDEX
Tárgymutató	SUBJECTINDEX
Index	INDEX

Tapolcai Ágnes

A CD-ROM-kiadás jövője – érvek és ellenérvek*

A Magyarországon kiadott CD-ROM-ok adatainak gyűjtését 1992-ben dr. Tószegi Zsuzsanna kezdte meg. A lista az első, 1990-ben megjelent lemezektől kezdve tartalmazza a kiadványok legfontosabb adatait. A *magyar CD-ROM-ok diszkográfiaja*, amelyet folyamatosan frissítünk, jelenleg a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ szolgáltatásai között található.**. 2004 novemberében 2559 lemez és 360 fejlesztő, kiadó adatait tartalmazza a lista. Megjegyezném, hogy a kiadókat semmi sem kötelezi adatszolgáltatásra. Meglehetősen időigényes gyűjtőmunkával kutatjuk föl az újonnan megjelent lemezeket, és természetesen nem lehetünk biztosak benne, hogy a lista teljes. Külön köszönjük mindenkinek, aki adatokkal, kiegészítésekkel segítette a munkánkat, és a jövőben is örömmel vesszük észrevételeiket.

A diszkográfiáról rendszeresen olvasható elemzés Árkos Iván tollából, aki minden évben összeállít egy sok szempontú statisztikát a megjelent lemezekről, így adatokkal most nem terhelem a kedves olvasókat.

Mielőtt a CD-ROM-lemezek jövőjéről beszelnék, vessünk pillantást az elmúlt tizenöt év termésére. Az előadáshoz rendelkezésre álló rövid idő nem teszi lehetővé, hogy teljes képet alkossunk a meglehetősen színes palettáról, ezért inkább kiemelnék egy-két kiadót a teljesség igénye nélkül, inkább csak felvillantva a kínálat értékeit és sokszínűségét.

Elsőként a *Kossuth Kiadót* említem, amely az igényes tartalmat képviselte, de ma már nem foglalkozik ezzel a területtel. Számos témában adott ki lemezeket – mindig magas színvonalon.

Magyarország flórája és faunája címmel a Com-Com kiadóval közösen jelentetett meg egy sorozatot, amelyen a legújabb tudományos eredmények alapján – fotókkal, hangbejátásokkal, filmrészletekkel illusztrálva – mutatták be a hazai élővilágot. A lemezek többsége magyar és angol nyelvű.

Az *önálló nyelvtanulás* támogatására angol, német, olasz, francia szótárakat és nyelvkönyveket jelentetett meg.

A *természettudományok* közül a biológia, a fizika, a csillagászat és a földrajz terén készültek multimédia lemezeik. A kontinenseket bemutató CD-ROM-okat az azonos című könyvvel együtt vagy külön is megvásárolhatjuk a boltokban. Hasonló kombinált kiadvány az 1999-ben megjelent *Magyar Kódex* is, amelyet az Enciklo-

---

* Elhangzott az ISMERET – TUDÁS – INNOVÁCIÓ tudomány- és technikatörténeti konferencia „15 éves a hazai tudományos CD-ROM kiadás” című előadásorozatának keretében.

** <http://www.neumann-haz.hu/dizskog/>

pédia Humana Egyesülettel közösen adott ki. A lemez kiegészítő kép- és hanganyagokat tartalmaz, valamint keresési lehetőséget nyújt az olvasónak. A Kódex elnyerte a Szép Magyar Könyv '99 közönségdíjat és a Fitz József-díjat.

A kiadó sokszínű kínálatának jellemzésére néhány további cím: *Interaktív magyar nyelvtan, Antik irodalom, Aprófalva, Építőművészet Magyarországon, Jancsó, Kamramesék.*

Említettük az *Enciklopédia Humana Egyesületet*, amelynek munkásságát elsősorban a *művelődéstörténeti lemezek* kiadása fémjelzi. Legfontosabb alkotásuk a magyar történelmet öleli fel a honfoglalástól a XX. századig. A kilenc. korszak-konként csoportosított, gazdagon illusztrált lemez párhuzamosan több tudományterület segítségével mutatja be a tárgyalt kort. A szövegeket egyetemi tanárok és kutatók írták, akik nemcsak a tudományos hitelességre törekedtek, hanem a közérthetőség szempontját is szem előtt tartották.

Az egyesület az MTA Zenetudományi Intézetével közösen adta ki Tari Lujza *Magyarország nagy vitézségi* című könyvének elektronikus változatát. Kiadványaikat magas színvonalú tartalom, igényes illusztráció és ízléses grafika jellemzi.

Együttműködési készségüket dicséri, hogy nemcsak a Kossuth Kiadóval, hanem közgyűjteményekkel, elsősorban múzeumokkal is vállaltak közös feladatokat. Így született meg a *Vác város története* címet viselő lemez, amelyen – a *Tragor Ignác Múzeummal* közösen – Karsú Antal Arzén nyomtatásban megjelent könyvét dolgozták föl. A közelmúltban elhunyt Legány Dezső emlékének szentelték *A magyar zene krónikája* címmel kiadott lemezt.

Több díjat nyertek, legutóbb a budai várat bemutató, magyar és angol változatban is megjelent lemezük aratott sikert: a kulturális örökség megőrzése kategóriában első helyezést ért el az idei eFestiválon.

Következőekben a *Profi-Média Manó-sorozatát* nézzük meg, amelynek különös értéke, hogy a kisiskolásoknak szánták, és a tartalmat – tanárok segítségével – az iskolai tananyagokhoz alakították. A játékos feladatok, a rajzos megjelenítés, a megoldások értékelésének lehetősége kitűnő eszköz a korosztály iskolai munkájának támogatásához.

A *Profi-tőri* első két lemeze a középiskolásoknak szól, az őskort és az ókort dolgozza föl, számos tesztfeladattal segítve a tudnivalók begyakorlását.

Különböző korosztályokhoz tartozó nyelvtanulók számára képes szótárakat és nyelvtanító programokat készítettek. Utóbb – *Lopva, angolul* címmel – egy bűnügyi történet keretében ágyazta a nyelvi leckéket. Három részből álló sorozatként több díjat nyert.

Ha CD-ROM-okról van szó, semmiképp nem hagyhatjuk ki az *Arcanum Adatbázis Kft.*-t, amely sok éve működik, és számos hiánypótló kiadvány megjelentése fűződik a nevéhez.

A kft. kitűnő kapcsolatokat tart fenn a könyvtárakkal és a levéltárakkal, ennek eredményeként nagy mennyiségű digitalizált dokumentum válhatott közkinccsé. Az adatbázisba rendezett elektronikus változatokat szavas keresési lehetőség teszi jól használhatóvá. Munkássága elismeréséül Biszak Sándor, a vállalkozás vezetője 2004-ben életműdíjat kapott az eFestiválon.

Megemlíteném még a tízéves *Lapoda Multimédia* kiadványait. 2003-ban Hundedac díjat nyert az általuk fejlesztett multimédia-szerkesztő program, amelyet több iskolában is használnak. Ezzel a programmal készült a BKÁE Dísnövény-termesztési és Dendrológiai Tanszék több CD-ROM-lemeze is.

Ne feledkezzünk el az *OMIKK* lemezeiről sem, amelyek a tudomány legnagyobb alakjainak állítanak emléket. A dokumentumok nagy része a könyvtár tulajdonában volt, ezen kívül összegyűjtötték más intézmények kapcsolódó dokumentumait is, hogy minél teljesebb képet adhassanak az érintett személyiség munkásságáról.

Ha az internet és a CD-kiadás kapcsolatát vizsgáljuk, vessünk egy pillantást a www.egyszervolt.hu weboldalra. A gyermekeknek szánt oldalakon meséket, játékokat, dalokat találunk. A kiadó munkatársai úgy gondolták, hogy CD-ROM-on is megjelenetik a nagy érdeklődést kiváltó összeállítást, így is komoly sikert értek el. Az Enciklopédia Humana Egyesület pedig a korábban CD-n megjelent anyagokat dolgozza át internetre.

Végül engedjék meg, hogy pár szóban bemutassam a *Neumann-ház* off-line elektronikus kiadványait. Első lemezeinket, amelyek forrásgyűjtemények voltak, és az 1848-as forradalom és szabadságharc témakörével foglalkoztak, még 1998-ban adtuk ki. Egy évvel később két multimédia kiadványunk jelent meg. A *Budapest Museum – Múzeumi séták Budapesten* című lemez a 27 legnagyobb budapesti gyűjteményről készült, kedvesnáló bemutatón. A *Bibliotheca Hungarica – A magyar könyvtárak egy ezredév tükrében* című lemezen a XI. századi szerzetesi könyvtáraktól kezdve a jövő könyvtáráig mutatjuk be az intézmények történetét és legértékesebb dokumentumait. 2003-ban a *Digitális Irodalmi Akadémia* keretében jelent meg a *Kertész Imre* műveit felsorakoztató lemezünk. Jelenleg egy újabb kiadványon dolgozunk Kárpáti János professzor úrral, a zenetudomány szakértőjével.

Ahogy jeleztem is, ez a néhány információ csak kis szeletét mutatja be a hazai CD-ROM-kiadásnak. Említhetnénk még számos kiadót és kiadványt, jó és rossz példákat, igényesebb és kevésbé sikerült lemezeket egyaránt.

Inkább térjünk vissza a címben feltett kérdéshez, és vizsgáljunk meg néhány gondolatot a CD-ROM-kiadványok előnyeiről és hátrányairól, valamint jövőjéről. Az utóbbi években érezhetően visszaesett a CD-ROM-ok iránti kereslet. Sokan állítják, hogy lassan kiszorítja ezt a médiumot az internet vagy a DVD. Tény, hogy csökken a lemezek eladhatósága, aminek egyik oka az árakban kereshető. Egy multimédia-kiadvány jó esetben 5-6000 Ft körül mozog. (Az előállítási költség általában 8–12 millió forint, főleg ha több nyelvű tartalomról van szó.) Talán emiatt is gyakori a lemezek illegális másolása, és ez a kiadó forgalmát és lehetséges bevételeit jelentősen csökkenti.

Az olvasók egyre több internetes tartalomhoz férnek hozzá, amelyek talán aktuálisabbak, frissebbek, mint a statikus tartalommal rendelkező CD-ROM. Ugyanakkor a CD-ROM internetkapcsolat nélkül, off-line is megtekinthető, és jó eszköz az interaktív multimédia-anyagok, különösen tematikus összeállítások megjelenítésére vagy nagy mennyiségű adatházisok kezelésére. Általában sokoldalú, gyors keresési lehetőséget is találunk a lemezeken. A nagy mennyiségű adatok, képek

megjelenítése gyorsabb, mint az interneté, főleg, ha arra gondolunk, milyen sebességgel (és milyen költséggel!) jön át egy nagyobb kép a telefonvonalon. Talán a gyorsabb kapcsolatok terjedésével ez a helyzet némiképp változik.

Összességében elmondhatjuk, hogy a CD-ROM használata sok esetben olcsóbb és gyorsabb mint az interneté, viszont a rajta lévő tartalom aktualizálása már messze nem olyan egyszerű, mint a hálózati anyagoké, és előállítás is költségesebb. Szintén hátrány, hogy a lemezek kapacitása korlátozott, bár ezt a problémát a DVD már kiküszöböli. Az is igaz viszont, hogy egy DVD-t megtölteni adatokkal szintén nem olcsó multság, és a lejátszásukhoz szükséges meghajtó sem olyan elterjedt, mint a CD-olvasó használata.

Úgy gondolom, pár évig még használni fogjuk a CD-lemezeket, hacsak a technikai fejlődés következtében el nem tűnnek az olvasók, amelyekon lejátszhatjuk őket. Elsősorban az ismeretterjesztésben lehetne szerepük, bár tapasztalataink szerint az oktatásban nem terjedt el olyan mértékben a használatuk, mint ahogy megérdemelnék. Talán javít a helyzeten, hogy sok tanintézet kapott „digitális zsúrkocsit”, amely éppen a multimédia szemléltető eszközök és az internet használatát könnyítené az iskolai környezetben.

Adattárak, lexikonok, enciklopédiák kezelésére még mindig megfelelő hordozónak tűnik, bár a feldolgozandó információ tömeges növekedésével a DVD-k nagyobb kapacitása ezen a téren is kiszoríthatja a CD-ROM-okat.

Nehéz lenne megjósolni, meddig lesz még használatos a CD-ROM. Folytathatnánk még az érvek és ellenérvek felsorakoztatását, de valószínűleg a technika gyors fejlődése fog dönteni a sorsáról.

Bánkeszi Katalin

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
gondozásában megjelent a

Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék

negyedik, bővített és átdolgozott kiadása.

A tárgyszójegyzék egységes, kidolgozott terminológiát biztosít a neveléstudományi szakirodalom tartalmi feldolgozásához, valamint a magyar és idegen nyelvű adatbázisokban való információkereséshez.

A tárgyszójegyzék nemcsak a pedagógiai szakkönyvtárak munkáját támogatja, hanem oktatási anyagként is használható a könyvtárosképzésben.

A Magyar Pedagógiai Tárgyszójegyzék megrendelhető az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumtól (1089 Budapest, Könyves Kálmán krt. 40.; Levelezési cím: 1363 Budapest, Pf.: 49.), illetve személyesen megvásárolható a könyvtárban (1055 Budapest, Honvéd u. 19.). Ára: 3000,- Ft.

A múzeumi könyvtárakról

(Egy szakfelügyelet első három évének tapasztalatai alapján)

A múzeumi könyvtárak felügyeletével – a muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyeletről szóló 20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendeletnek megfelelően létrehozott országos testület tagjaként – kettőnket (dr. Püski Anikó vezető szakfelügyelőt és engem) bízott meg Rockenbauer Zoltán miniszter a 2000-tól 2003-ig tartó periódusra. (A megbízást a következő, 2007-ig tartó időszakra Hiller István miniszter írta alá 2004 augusztusában.) Mivel mind a ketten egy-egy múzeumi könyvtár aktív vezetőjeként láttunk a feladathoz, a terület ilyen jellegű átfogó megismerésének időszerűségét és szükségességét munkánk során saját bőrünkön tapasztalva, nagy lelkesedéssel és segítőkészséggel terveztük meg három évre szóló szakfelügyelői munkánkat.

Legfontosabb célunk az volt, hogy a szakfelügyeleti látogatások tapasztalatai alapján általános képet kapjunk és adhassunk a magyar szakkönyvtári rendszernek erről a szeletéről. Fő feladatunknak tartottuk felmérni a helyzetet, összegezni a sajátos helyzetből adódó előnyöket, vagy nehézségeket, közös érdekek alapján meghatározni a fejlesztés irányait és lehetőségeit. Úgy gondoltuk, ezek alapján segíthetjük a múzeumi könyvtárak munkáját, a fenntartók és a minket megbízó minisztérium figyelmét pedig ráirányíthatjuk azokra a tipikus vagy éppen különleges jegyekre, amelyek ezeknek a könyvtáraknak a működését jellemzik.

Tervünk szerint a legnagyobb, legjelentősebb múzeumok könyvtáraival kezdtük az ismerkedést, így először a megyeszékhelyeken, nagyobb városokban működő múzeumok könyvtárait látogattuk végig, és ezzel párhuzamosan tettünk látogatást a budapesti múzeumi könyvtárakban is. Az induláskor még úgy gondoltuk, hogy mindenhová ketten megyünk, de az első néhány hónap alatt kiderült, hogy ehhez a módszerhez túl kevés az idő. Felosztottuk hát magunk között Magyarországot területét, hogy hamarabb eredményre jussunk. Összeállítottunk egy olyan kérdőívet, amely a könyvtári munka minden területét átfogja, hogy azonos szempontok alapján, objektív adatokon nyugvó tapasztalati összeggel állíthassunk össze a múzeumi könyvtárakról a jelentéseket, amelyek természetesen intézményi specialitásokat is tartalmaznak, de lehetővé teszik az összehasonlítást is, általános képet szolgáltatva a területről.

Az így kialakult általános képet szeretném most átnyújtani a tisztelt olvasóknak, mert úgy gondolom, nem tanulság nélküli az eredmény, emellett pedig sokan talán nem is ismerik a hazai szakkönyvtári rendszer tagjainak valódi értékét, munkájuk szépségét és nehézségeit.

Az első, meghatározó különbséget a múzeumi könyvtárak gazdasági körülményeinek szempontjából (és nagyjából ez sok mindent el is dönt a működésükben)

a fenntartó, illetve gazdálkodása jelenti. A megyei és nagyobb városi múzeumok fenntartói a helyi önkormányzatok. Budapesten a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, néhány esetben a megfelelő szakminisztérium, esetleg alapítvány (az utóbbi időkben). Az önkormányzatoknál általában kevés (vannak megyék, ahol még annál is kevesebb) a pénz a múzeumok fenntartásához és működtetéséhez, ezért könnyen belátható, hogy ha egy-egy múzeum tevékenységét is a szűkéségnél kisebb pénzüsszeggel tudja csak támogatni a fenntartó – a múzeum vezetésének legjobb indulata mellett is –, mennyi jut ebből a könyvtári gyűjtemény fejlesztésére. Budapesten azok a nagyobb múzeumi könyvtárak vannak ilyen szempontból előnyösebb helyzetben, amelyeknél a múzeumi gyűjtemény nagysága, illetve országos jelentősége miatt nagyobb a költségvetési támogatás, így a könyvtár működtetésére is több pénz jut. Igaz persze az is, hogy ezek a könyvtárak sokkal nagyobb olvasói réteget szolgálnak ki, országos szinten is ellátva a szakterület speciális igényei alapján hozzájuk fordulókat. Tapasztalataink azt mutatják, hogy néhány, nem a NKÖM-höz tartozó múzeum könyvtára jobban támogatott a saját szakminisztériuma által (pl. a Közlekedési Múzeum).

A könyvtári gyűjteményekről, amelyeknek nagysága rendkívül változatos képet mutat – néhány ezer darabos állománytól a több százczesig terjed –, akár helytörténeti, akár éppen különleges gyűjtőkori szempontok alapján alakultak is ki, csak a legjobbakat lehet elmondani. A megyeszékhelyeken a múzeumi könyvtárak gyűjteményének magva sok esetben egy-egy híres lokálpatrióta helyi gyűjtő magánkönyvtára, amelyet a múzeumnak adományozott, vagy a XIX. század második felében országsszerte megalakult régészeti, történelmi, természettudományi társulatok vagy egyenesen múzeumalapításra és fenntartásra létesült múzeumegyletek könyvtára. Ezek sokszor igazi ritkaságokat is rejtnek, az azóta tartó folyamatos és céltudatos gyűjtés eredményeként pedig a helytörténetnek, a terület néprajzána, régészeti irodalmának jelentős szakkönyvtárai. Növeli még az ilyen könyvtári gyűjteményeknek a jelentőségét az a tény, hogy az utóbbi években erőteljesen megnövekedett a felsőfokú képzésben résztvevők száma a nagyobb városokban, és a múzeumi könyvtárakban található és szakszerűen kezelt szakirodalom iránt ezzel megnőtt az olvasói igény. Másrészt a budapesti nagy múzeumok könyvtárai a Magyarországon található művészeti, természettudományos, technikai szakirodalomnak országos feladatkorú, nagyon jelentős, sokszor a legnagyobb és legrégebbi gyűjteményei. A múzeumi könyvtárak gyűjteményei egészében a magyar nemzeti örökségnek rendkívül fontos részét alkotják. Nagyobb juttatásokat igénylő terület, kétségtelenül többet érdemelne, mint amennyi jut rá.

A múzeumi könyvtárak legtöbbje a régi besorolás alapján „korlátozottan nyilvános” gyűjtemény, de ma már korlátozás nélkül – nagyon helyesen – mindenki hozzáférhet az ott őrzött egyedi dokumentumokhoz. Egyik múzeumi könyvtár munkatársa sem küld el egyetlen érdeklődőt sem, kutatók, közép- és felsőfokú tanulmányokat folytató diákok szinte korlátlanul használják ezeket a könyvtárakat az utóbbi években. Több múzeumi könyvtár is fontolgatja ezért, hogy kéri felvételét a „nyilvános könyvtárak” listájára, annak a reménynek is hangot adva, hogy ezzel nagyobb eséllyel vehetnek részt a pályázatokon. (Sajnos, ezt e sorok szerzője, az Iparművészeti Múzeum nyilvános könyvtárának vezetője nem tudja alátámasztani, mert az utóbbi két évben az NKA pályázati kiírási megváltoztak, és az addigi „nyilvános könyvtárak” megnevezés kimaradt: a felhívás „nyilvános

közkönyvtárakra” és „országos szakkönyvtárakra” vonatkozott, így mi mint nyilvános szakkönyvtár kiutasítottunk a pályázók köréből.)

A múzeumi könyvtárakban a dolgozói létszám tekintetében nagy szélsőségek tapasztalhatók. A legtöbb vidéki múzeum könyvtárában egyetlen munkatárs látja el a feladatokat (de még a Múcsarnok könyvtárában is!). Gyakran ez az egyetlen könyvtáros nemcsak a könyvtári teendőkkel van megbízva, de a kiállítások rendezésével kapcsolatos közművelődési, közönségkapcsolati munkák végzésével is. Előfordul, hogy régész–muzeológus az egyetlen könyvtáros, amiből egyenesen következik egy sor, a könyvtár működése szempontjából előnytelen dolog. Van, illetve két évvel ezelőtt még volt, de egyre ritkább, hogy három fő a múzeumi könyvtár dolgozóinak létszáma, és van olyan budapesti múzeumi könyvtár is, ahol 8–13 munkatárs dolgozik (BTM, Természettudományi Múzeum, Szépművészeti Múzeum). A könyvtárosok többnyire középfokú könyvtárosi szakképzettséggel rendelkeznek, de a nagyobb állományok gondozását felsőfokú végzettségű szakemberek látják el. Többen tudományos fokozattal rendelkeznek, és van olyan könyvtár (BTM Központi Könyvtára) is, ahol egyszerre öt könyvtáros végzi PhD-tanulmányait.

A könyvtári nyilvántartások alapvetően szabályosak, a számítógépes nyilvántartásra való áttéréssel kapcsolatosan viszont – ami a múzeumok egyéb nyilvántartását is kötelezően érinti – a kép egyáltalán nem egységes. Minden múzeumi könyvtáros fontosnak tartja a számítógépes fejlesztést, szeretné a nyilvántartást és a feldolgozást ilyen módon végezni, ehhez azonban egyelőre nagyon sok helyen hiányzik mind a hardveres háttér, mind a megfelelő szoftver. 2001-ben voltam olyan vidéki nagy múzeum könyvtárában, ahol a számítógépes feldolgozást a könyvtáros egy otthonról bevitt, a fia által már kiselejtezett gépen kezdte meg, mert az „idők szavát” megértette, de más lehetősége nem volt a múzeum rossz anyagi körülményei miatt. Általában egy számítógépet találtunk a vidéki múzeumok könyvtáraiban (ez a jellemző), ezen próbálnak adatházist építeni azzal a szoftverrel, amellyel éppen lehetőségük adódik. A skála rendkívül sokszínű, van ahol csak egyszerű szövegszerkesztőbe írják be a dokumentumok adatait, van, aki táblázatkezelővel dolgozik, és vannak, akiknek a múzeum beszerzett a környéken éppen elérhető könyvtári szoftverből. Szerencsésnek mondható a helyzet ott, ahol a megyei vagy városi könyvtár által is használt programmal rögzíti a múzeumi könyvtáros az adatokat, mert azok így beilleszthetők a nagyobb könyvtári adatbázisba, leőhellyel megjelölve, mint a megye, a város vagy a terület speciális helytörténeti–régészeti–néprajzi dokumentumainak gyűjteménye. A szakfelügyelet egyértelműen mindenhol ezt a módját szorgalmazza a helyi együttműködésnek, hiszen a fenntartó ennek finanszírozásával tudja legjobban segíteni egyszerre könyvtárakat és felhasználót (olvasót). Az is igaz viszont, hogy egységes szoftverrel és kapcsolattal – amit például a kulturális vezetés javasolhatna, illetve biztosíthatna – a múzeumi könyvtárak hálózatát lehetne kiépíteni, és ez a nemzeti vagyion ilyen jellegű egységes digitális katalógusát hozná létre. Ennek előnyeit nem kell túl sokat ecsetelni, hiszen egyértelmű. Minden múzeumi könyvtáros feltétel nélküli híve a retrospektív katalógus-konverciónak is. Vannak könyvtárak, ahol egészen előrehaladtak ezek a munkálatok, de mindenhol kérdésként merül fel, hogyan találhatnának forrást a feladat elvégzésére, mivel a múzeum nem tud erre munkaerőt (munkabért) biztosítani. Ez a kiskönyvtárakban az egyetlen

könyvtáros feladataiba nem illeszthető be, a nagy gyűjteményekben pedig a dokumentum mennyisége miatt nem végezhető el a könyvtárosok munkaidejében. Mindezek ellenére folynak a múzeumi könyvtárakban a visszamenőleges adatok digitalizálási munkálatai, csak külső, gyorsító segítség nélkül még nem látják az alagút végét a könyvtárosok. Létezik már több múzeumi honlap, (pl. Néprajzi Múzeum, Természettudományi Múzeum, Színháztörténeti Múzeum és Intézet) amelyről elérhető könyvtárának adatbázisa is, és ez akkor is nagyon jó hír, ha ezekben az állománynak csak töredéke szerepel. Előfordul, hogy a könyvtári számítógép tagja a múzeumi belső hálózatnak, így a múzeum munkatársai saját gépükről használhatják a katalógus már digitalizált részét. Gyakori, hogy a könyvtárban lévő számítógépen adott az internetelési lehetőség, így az olvasó lehetőségei kibővülnek a szabadon hozzáférhető adatbázisokban való tájékozódással.

A raktárak helyzete szinte mindenhol komoly gondot jelent, hamarosan betelnek vagy már be is teltek. Vannak múzeumi könyvtárak, ahol az egész múzeumi épület rekonstrukciója hozhat csak megoldást. Ez alól két üdítő kivétel mutatkozik, az egyik a néhány éve megépített Szépművészeti Múzeum, másik a most átadott Természettudományi Múzeum könyvtárának raktára. Több megyei múzeum könyvtári állománya a muzeológus munkatársak szobáiban kapott helyet. Pécsen például öt helyszínen, a város különböző épületeiben foglal helyet a könyvtári gyűjtemény, és ezek egységes kezelése nehézséggel jár.

A múzeumok vezetői mindenhol elégedettek a könyvtár munkájával, rendkívül fontosnak tartják a meglévő állományt és használhatóságát a kutatások és a múzeumban folyó tudományos munka háttéréként. A belső munkatársak számára a múzeumi könyvtárak teljes munkaidőben rendelkezésre állnak, a külső olvasók számára viszont meghatározott nyitva tartás van. Az olvasóforgalmi statisztikák egyértelműen azt támasztják alá, hogy növekszik az érdeklődés a múzeumi könyvtárakban lévő gyűjtemények iránt. A helytörténeti irodalom iránti igény növekedése a múzeumi könyvtárak állományának nagyobb igénybevételéhez vezetett, ez pedig amennyire örömteli, annyi gondot is hozott magával. Ezek a könyvtárak nincsenek felkészülve a nagyobb igénybevételre, ami főleg a külső (tehát nem múzeumi munkatársaktól kiinduló) olvasói réteg érdeklődését jelenti. Sok múzeumi könyvtárban egyáltalán nincs olvasóterem, ahol az egyedisége miatt kölcsönözhetetlen dokumentumok használatához le lehetne ültetni az olvasót, és nincs személyzet a helybenolvasás felügyeletéhez sem. Ha pedig fénymásolatot kér az olvasó, a legtöbbször egyetlen könyvtárosnak kell elvégezni a másolást stb.

Éppen ennek – az egyébként nagyon jó irányú – változásnak a fényében látszik szomorúnak, hogy a tervszerű állománygyarapítás vásárlás útján szinte lehetetlen több megyei múzeum könyvtárában. Néhány kötetet tudnak csak megvenni, a folyóiratok előfizetését már évek óta csökkenteniük kellett a pénzhiány miatt, sőt van, ahol a gyarapodásnak csak egyetlen forrása nem apadt ki, ez pedig a csere. Szerencsére szinte minden múzeumi könyvtár rendelkezik külföldi és magyar cserepartnerrel, akik kiadványért kiadványt küldenek, így könyvesbolti forgalomba nem is kerülő jelentős szakkönyvekkel és folyóiratokkal járulnak hozzá a cserepartner állományának gyarapításához. A gyarapításnak ez a módja sem nélkülözi a gondokat, ugyanis a postaköltséget egyre nehezebb előteremteni. A múzeum a saját kiadványait – amelyeknek megjelentetése is nagy megterhelést jelent – szívesen küldi a könyvtára által a cserepartnereknek, de ez néha több évig áll, és

várja, hogy legyen pénz a postázáshoz. Az akadozó küldésre pedig a kapott kiadványok akadozó érkezése a válasz.

Úgy gondolom, munkánknek a tapasztalok összegzésén túl is vannak eredményei. A szakfelügyelet három éve alatt a minisztérium Múzeumi Főosztálya többször kérte véleményünket pénzüsszegek elosztásánál, így kapott néhány különösen rossz helyzetben lévő könyvtár közvetlen támogatást, illetve tapasztalataink alapján lehetett a legmegfelelőbb helyre irányítani a célzott segítséget. A Könyvtári Főosztály figyelmét is sikerült felkelteni a szakfelügyeleti látogatásokról készült beszámolókkal: 2004-ben onnan is kaptak anyagi segítséget múzeumi könyvtárak informatikai fejlesztésükhöz.

Végül, amit kivétel nélkül minden múzeumi könyvtáros szorgalmaz:

1. Szeretnék egy, a könyvtárosi munkára vonatkozó normarendszert.
2. A pályázatokon való részvételhez vagy speciális lehetőséget a múzeumi könyvtárak számára, vagy olyan pályázati kiírásokat, amelyek nem zárják ki cleve a jelentkezésüket. Nagyon szeretnék, ha megszűnne az a lehetetlen állapot, hogy a múzeumi pályázatokon könyvtárként ne legyen esélyük, a könyvtáriak között pedig múzeumi pályázóként legyenek esélytelenek. (Van persze néhány kivétel, amikor – főleg a több évvel ezelőtti NKA pályázatokon – múzeumi könyvtárak is nyerhetek például állománymegővásra, restaurálásra.)
3. Szakmai együttműködési kört szeretnék kialakítani, hogy örömeiket és gondjaikat megoszthassák egymással, tapasztalataik megbeszélésével könnyíthessék maguk és egymás munkáját.

Ez utóbbinak máris vannak jó irányba mutató jelei. 2004. november 22-én a Nemzeti Múzeum Központi Régészeti Könyvtára szervezett szakmai találkozót a múzeumi könyvtárosok számára, amelyen részt vett a minisztérium egyik illetékese is; a szolnoki Damjanich Múzeum munkatársai pedig 2005 tavaszán szándékoznak összehívni egy országos tanácskozást, amelynek tervezett programja alapján talán többet profitálnak majd az ott elhangzó előadásokból és beszámolókból a résztvevők.

Tiszavári Eszter

Több mint konferencia...

Országos gyermekkönyvtáros konferenciát rendezett az esélyegyenlőségről az MKE Gyermekkönyvtári Szekciója és a sárospataki Zrínyi Ilona Városi Könyvtár a múlt év novemberében.

Budavári Klára szekcióelnök a konferencia témaválasztását azzal indokolta, hogy a könyvtárakban egyre gyakrabban jelenik meg egy különleges megközelítést, bánásmódot igénylő ún. fogyatékkal élő (értelmi sérült, Down-kóros, hallás-, látáskárosult, mozgáskorlátozott, hiperaktív, diszlexiás, diszgráfias, viselkedés-problémás stb.) vagy hátrányos helyzetű gyermek-használói kör. Pedagógusaik, gondozóik, szüleiik mind gyakrabban kérik, hogy ellátogathassanak a könyvtárba, s ott számukra tartalmass, nekik megfelelő programot biztosítsanak. A gyerek-könyvtárosok igazi kihívásnak érzik ezeket a feladatokat. Még nincs „kitaposott” útjuk ebben a témában (mint az egészséges, „átlaggyerekek” foglalkoztatásához), de azt tudják, hogy a könyv és az olvasmányélmény, valamint a könyvtári környezet nyújtotta lehetőségek és a könyvtáros személyes hatása mind befolyással lehet a sérült gyermek személyiségére is. „Nyitottak vagyunk, szeretettel és biztonságos környezetet biztosítunk a számukra. Keressük a kapcsolódási pontokat, közös programokat is szervezünk, hogy a többi könyvtárhazánk is elfogadja őket” – fogalmazott a szekcióelnök a konferenciáról tudósító tv-riporternek. Ehhez a tevékenységhez pedig szükséges egymás folyamatos szakmai, módszertani és érzelmi megerősítése, a tapasztalatok cseréje, az új ismeretek megszerzése, az állandó tájékozódás, kitekintés – a szakmán túlra is. Ebben a mondatban el is soroltam a konferencia szerkezeti elemeit, felépítésének főbb csomópontjait. Éppen ezekhez az igényekhez igazították a szervezők a programot.

A kétnapos tanácskozás házigazdája, *Halász Magdolna* igazgatónő, nyitóelőadásában épp csak ízelítőt adott abból a sokrétű tevékenységből, ami Sárospatakon folyik a gyerekek esélyegyenlőségének megteremtése érdekében: a speciális iskolákkal, óvodákkal való együttműködés, saját könyvtáruk sajátos célokat szolgáló állományrészeinek gondos fejlesztése, a kifogyhatatlan ötletgazdagság a módszerek és formák alkalmazásában, a könyvtár kisugárzása kistérségük településeire, valamint a határon túl élő gyermekekre is, végül a „segítők segítése” szakirodalommal, műhelymunkával – amint a szóban forgó szakmai rendezvény is mutatja.

A továbbiakban hallottunk hiteles és meggyőző, professzionális gyermekkönyvtárosi előadásokat *Kucska Zsuzsától* (FSZEK, Budapest), *Koleszár Mártától* (Katona József Könyvtár, Kecskemét); új eljárásokat, módszereket ajánló, azok megtanulhatósága mellett érvelő bemutatókat *Némethné Kapus Krisztinától* és *Regéci Mártától* (Petőfi Sándor Városi Könyvtár, Kiskunfélegyháza) a drámapedagógia, a biblioterápia alkalmazási lehetőségeiről *Bartos Évától* (Könyvtári Intézet, Budapest).

A fent említett „kitekintés” nyújtása, a látókör tágítása érdekében *Szoleczky Emese* (Hadtörténeti Múzeum, Budapest) a hazai és külföldi közgyűjtemények akadálymentesítési tapasztalatait osztotta meg hallgatóságával. *Kókayné Lányi Marietta*, a Gyermekek Háza (Budapest) elnevezésű speciális iskola vezetője a sérült gyerekek integrált oktatásának hatékonyságáról szóló, *Tunyogi Erzsébet*, a Gyógyító Játsszóház (Budapest) vezetője pedig a játékerápia alkalmazási lehetőségeit bemutató előadásával – nyugodtan mondhatjuk – lenyűgözte közönségét.

Két olyan kiemelkedő szaktekintély is előadott a konferencián, akikkel úgy van az ember: beszéljenek bármiről, csak minél tovább hallgathassuk őket...! Az első napon *Vekerdy Tamást*, a másodikon *Gabnai Katalint* üdvözölhették körükben a gyermekkönyvtárosok. Nagyívű, szuggesztív gondolataik széles összefüggésrendszert rajzoltak fel, amelyben a jelenlévők el tudták helyezni önmagukat, és amelyben értelmet kapott saját tevékenységük is.

Azt talán mondanom sem kell, hogy a két nap alatt temérdek hasznos információ cserélt gazdát továbbképzési lehetőségekről, honlapokról, módszerekről, rendezvényekről, szakmai partnerekről, mint ahogy azt sem szükséges bizonygatnom, hogy a házigazdák közismert vendégszeretete mennyi kedves, változatos kiegészítő programmal tette élményszerűvé a konferenciát!

Ezek említésével együtt sem tűnik többnek a beszámoló, mint szikár programismertetésnek. Mire hát akkor a címnek választott hangzatos szófordulat?! Nem, nem reklámfogás, nem divatkövetés, erről mindenkit biztosíthatok! Hazafelé tartva a konferenciáról, még egyszer végiggondolva az eseményeket, megértettem, hogy a sárospataki tanácskozást nem lehet csak önmagában értékelnünk. Megelevenedett bennem egy nyári szakmai program emléke. Mint emlékezetes, a 2004. évi miskolci vándorgyűlés központi gondolata „A könyvtár – esély a jövőhöz” volt, és a könyvtárral mint az esélyteremtés egyik fontos színterével foglalkozott, és ennek keretében tartott igényes, tartalmas és rendkívül sikeres programot a gyermekkönyvtáros szekció a hátrányos helyzetű gyerekek és a könyvtár, az olvasmányélmény összefüggéseiről. A két esemény szerves egységet képez. Sőt! A szálak visszavezethetők a még néhány hónappal korábbi, 2003 decemberében a FSZEK-ben tartott IBBY (Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsa) konferenciáig, amely *Teljes élet vagy az élet teljessége* címmel a sérült gyermekek és az olvasásélmények kapcsolatát igyekezett feltárni. Gyanítom, hogy ha tovább folytatnám az időben visszafelé történő keresést, akkor egy folyamatos láncolatot találnék, felfűzve rajta a gyermekkönyvtárosoknak a témához különféle módon kapcsolódó fontos kérdéseit és válaszait. Vagyis nagyon tudatosan, következetes szakmai programsorozatot építettek fel az idők folyamán, érzékenyen és felelősséggel előkészülve mintegy arra a stratégiai feladatra is, amit a magyar könyvtárügy fogalmazott meg a 2003–2007-es időszakra, jelesül a hátrányos helyzet enyhítésére, az esélyek kiegyenlítésének fokozatos elérésére. Igen, arról van szó, hogy elköteleződtek egy ügy iránt, s azt nem csak a szívükkel akarják jól csinálni, hanem szakmailag is hatékonyan. Professzionálisan. Ennek felismerése lelkesített fel engem is, a némiképp kívülállót.

A sors szeszélye folytán éppen tíz évvel korábban és éppen Sárospatakon, ugyancsak egy szekcióprogram keretében fogalmazhattam meg elismerő szavakat a gyermekkönyvtárosok nyitottságáról, fogékonyságáról, problémaérzékenységéről, kezdeményezőkézségéről. Most nagy örömmel állapíthatom meg, hogy mindez azóta is épp olyan igaz és hiteles.

A rájuk váró feladat azóta sem lett kevesebb, az ún. egyéb feladat inkább több, mint például éppen most, uniós csatlakozásunk után, az esélyegyenlőség megteremtését célzó könyvtári elvárás. Mivel a létszám nem lett magasabb intézményeinkben, sőt, a munkaórák száma sem, és a nagyrészt összevont felnőtt–gyerek könyvtárakban a szakterületi foglalkoztatás sem mindig biztosítható – bizony, nem könnyű ilyen következetesen és céltudatosan haladni a vállalt úton. Ráadásul ezt az utat „mosollyal, szeretettel, elfogadással, empátiával, olvasmányélménnyel” kívánják kikövezni – hogy ismét *Budavári Klára* szavait idézzem.

Azt hiszem, a gyermekkönyvtárosok a legfontosabb tényezővel kezdték el a fogyatékkal, illetve segítséggel élő gyermekek korlátainak lebontását: a morális akadálymentesítést máris sikerült megvalósítaniuk!

Bartos Éva

„A nagy könyv” program Angliában és Németországban

A *nagy könyv* címmel hamarosan nálunk is indul egy olvasást népszerűsítő műsorsorozat, amelyet külföldi licenc alapján a köztévé főgárázni. Hasonló műsorok már több országban mentek: Angliában „The Big Read” (lefordítva kb. A nagy olvasnivaló), Németországban „Unsere Besten – Das grosse Lesen” (A legjobbak – a nagy olvasás) címmel futott a műsor. A könyvtárak mindkét helyen kitüntetett szerepet kaptak a lebonyolításban, ezért tavaly novemberben, a magyarországi program előkészítési szakaszában, a könyvtárak lehetséges szerepét keresve és a könyvtárak részéről bevont szakértők munkáját segítendő a Könyvtári Intézet két munkatársa áttekintette a külföldi tapasztalatokat. Összeállításukat itt adjuk közre.

ANGLIA

A „The Big Read” programot 2003 márciusától országos kampány keretében készítették elő, lebonyolításában több szervezet vállalt szerepet. A BBC2 a képernyőn, valamint on-line és nyomtatott promóciós anyagokkal hívta fel a figyelmet, a National Literacy Trust az iskolákban és főiskolákon hirdete a projektet, a Booktrust az egyéni olvasókkal és az olvasóklubokkal foglalkozott, a könyvtárak tevékenységét pedig a nemzeti könyvtárfejlesztési bizottság, a The Reading Agency segítette. A program utolsó szakaszában az év során megszavazott legjobb 21 művet mutatták be a BBC2 csatornán 2003. október 18. és december 13. között. A szavazás eredményeképpen az Egyesült Királyság lakosainak legkedveltebb

regénye J. R. R. Tolkien *A Gyűrűk Ura* című műve lett. A program az olvasás élményét állította a középpontba, a „kedvenc könyv” kiválasztására bátorított, s ezáltal hallatlanul népszerű lett a lakosság körében.

Az alábbi rövid összegzés a The Reading Agency honlapjáról letölthető beszámoló, dokumentumok és három vidéki közkönyvtár (Derbyshire, Norfolk, Walsall) esettanulmánya alapján készült.

Bár kezdetben bizonyos könyvtárosok részéről némi ellenérzés volt tapasztalható amiatt, hogy a program arculatát a BBC szabta meg, végül a legtöbben lelkesen vettek részt a Big Readdel kapcsolatos könyvtári promóciós tevékenységekben. A beszámolókból kiderült, hogy a Big Read végeredményben kedvező lehetőségeket nyújtott a közkönyvtárak számára, mivel:

- A média által jelentősen támogatott olvasási kampány izgalmas légkört teremtett, amelyben az emberek fogékonyabbá váltak a könyvekkel, az olvasással, a könyvtárral kapcsolatos témákra.
- Megerősítette a könyvtár helyi közösségeket összetartó szerepét: a könyvtárak rengeteg rendezvényt szerveztek, amelyek tovább erősítették a társadalmi befogadás gyakorlatát.
- Láthatóbbá tette mindazt a munkát, amelyet az olvasás ösztönzésére a könyvtárak küldetésüknél fogva nap mint nap végeznek.
- A Big Read mint újszerű olvasási kampány megmozgatta a könyvtárak dolgozóit, és a kreatív légkörben sok új fejlesztési elképzelés született.
- Az akció új olvasókat vonzott a könyvtárakba, a meglévő olvasóklubok felélénkültek.
- Az akció során a könyvtárak új partnerkapcsolatokat alakítottak ki (pl. az önkormányzatokkal, más intézményekkel, a helyi médiával), amelyek a további együttműködés alapjai lehetnek.
- A programban való részvétel most először nyújtott lehetőséget arra, hogy a brit közkönyvtárak ne egyénileg, hanem összehangoltan, országos hálózatként vegyenek részt egy olvasási kampányban, ezzel megkönnyítve a bevált gyakorlatok és tapasztalatok cseréjét.

Néhány példa könyvtári programokra

A könyvtárak számos érdekes tevékenységet találtak ki a Big Read keretében. Konkrét ötleteket és esettanulmányokat felsoroló dokumentumok találhatóak a The Reading Agency honlapján „The Idea Bank” és „The Big Read Resource Bank” címmel. Az alábbi példák ezekből a dokumentumokból, valamint a derbyshire-i, a norfolki és walsalli könyvtárak esettanulmányaiból (http://www.readingagency.org.uk/html/download_details.cfm?e=26) származnak:

- A legtöbb könyvtár a kampány egész ideje alatt tartó kiállítást szentelt a Big Read keretében megszavazott könyveknek. A Big Read központi témái alapján frissítették a kiállításokat.
- A könyvtárak a helyi sajtóban rendszeresen hirdették programjaikat, együttműködtek a helyi tévével és rádióval.
- A nagyobb rendezvények támogatásához külső szponzorokat (cégeket, kiadókat) kerestek.

- Több könyvtár megszervezte a helyi lakosság saját könyvlistájának megszervezését is, majd ezt összevetették az országos listával. Voltak különböző kategóriákban meghirdetett helyi szavazások is, pl. ifjúsági kategória és az otthonukból kimozdulni nem tudó olvasók kategóriája. Egyes könyvtárak közvélemény-kutatást készítettek arról, mennyire ismerik a lakosok a legjobb száz könyvet.
- Némely könyvtárak a kedvencek mellett az olvasók által a legrosszabbnak ítélt könyvek listáját is megszavaztatták.
- Egy zsákbamacska-szerű játék („The Lucky Dip”) könnyítette meg a „legjobb 100”-ból vagy a könyvtárhasználók által megszavazott könyvek közül kikölcsonzendő könyvek kiválasztását: az olvasók húztak egy cédulát, a tájékoztató pulthoz járultak, s ott megtudták, melyik könyvcímnek felel meg a cédula.
- Az Angliában nagy hagyománynak örvendő olvasóklubok a Big Read keretében jelölt könyvekből válogattak, sok olvasóklub megszavazta a saját „legjobb 20” listáját.
- Nagyobb könyvtárak igyekeztek író-olvasó találkozókat is szervezni.
- A könyvtárosok „kirándultak” egy másik helyszínre (múzeumba, felkapott bárba, pubba, de akár a helyi kulturális fesztiválokra is), magukkal vitték a könyveket, és beszélgetést kezdeményeztek róluk (a bárban kávézás közepette zajlott a találkozó...). A munkatársak könyvtáron kívüli fogadtatása kedvezőnek bizonyult, tovább erősítette a könyvtár pozitív megítélését, és új beíratkozásokat is eredményezett.
- Bizonyos könyvtárak a Big Read kapcsán bevásárlóközpontokban is kiállították a könyveket (a könyvtárat népszerűsítve) azzal a céllal, hogy új könyvtáritagokat toborozzanak.
- A könyvtárak igyekeztek olyan intézményeket is bevonni a programba, mint az idősek otthona és a helyi börtön stb.
- A programok olyan, könyvtárba nem járó csoportokat is megcéloztak, mint a menedékjogot kérők, a számítógépet és internetet nem használó felnőttek, a tizenévesek stb.
- A csökkentlátó olvasócsoportok számára hangos könyv formájában tették elérhetővé a könyveket.
- Helyi hírességek, az önkormányzat képviselői, de akár maguk a könyvtárlátogatók is lefőnyképeztethették magukat kedvenc könyvükkel, a fotókat A/4-es méretű „kispóster” formájában, kommentárokkal együtt a könyvtárban rendezett kiállításon használták fel.
- Közismert helyi lakosokat (tanárok, postások, rendőrök stb.) kérték meg arra, hogy beszéljenek kedvenc könyvükről.
- A walsalli könyvtárba egy híres helyi futballistát is sikerült meghívni a Big Read keretében rendezett találkozóra, amely 115 résztvevőt vonzott.
- Délelőtti kávé-, és sítémény- vagy szendvicsfogyasztással egybekötött beszélgetésre hívtak különböző célcsoportokat, ilyenkor az országos „legjobb 100” könyvből tettek ki példányokat (a szendvicseket az olvasók maguk hozhatták be).
- A legtöbb könyvtár honlapjáról közvetlenül lehetett linkelni a Big Read központi honlapjára. Az internethasználatot oktató kurzusok bevették a Big Read honlapját a tárgyalt témák közé.

- A könyvtárak honlapjain – illetve az Angliában kialakult gyakorlat szerint az önkormányzat honlapján – külön menüpontban foglalkoztak a kampánnyal. Itt hirdették meg a programokat, itt tették közzé a könyvtárosok helyi hírességei vagy az olvasóklubok által készített könyvajánlásokat.
- Mivel a Big Read nemcsak az olvasásra, hanem az olvasmányokról való beszélgetésre is ösztönzött, a könyvtárak különös hangsúlyt fektettek arra, hogy az olvasók elmondják, leírják, megosszák egymással véleményüket. (pl. beszélgetések, akciók olyan témákban, mint: „a könyv, amelytől leginkább meghatódtam”; „a könyv, amely legjobban inspirált egy nagy álom megvalósítására” stb.).
- A Big Read során on-line szavazásra is lehetőség nyílt, és ehhez a könyvtárak rendelkezésre bocsátották gépeiket. Egyes könyvtárak a saját helyi lista megszavazásához külön on-line felületet készítettek.
- A „versenyben lévő” könyvekkel, szerzőkkel, sőt szereplőkkel kapcsolatos vetélkedőket (Big Read Quiz) szerveztek különböző célcsoportok számára (pl. családok). Voltak rádiós és on-line vetélkedők is.
- A Big Read keretében jelölt gyermek- és ifjúsági irodalmat a legtöbb könyvtár külön állította ki, s e köré külön programokat (beszélgetés, szavazás, vetélkedő) szerveztek az odalátogató osztályok és napközis csoportok számára.
- A nyári hónapokban olvasótáborokat szerveztek gyerekeknek a „legjobb 100” közé jutott gyermek- és ifjúsági irodalom megismertetésére (az angol könyvtárakban más nyári ifjúsági olvasási programok is folynak, pl. a Reading Maze, amelyet össze lehetett kapcsolni a Big Read promóciójával).
- Jelentős szerep jutott a mozgókönyvtáraknak is. Egy mozgókönyvtárat pl. Big Read-buszként üzemeltettek, amely a szavazás idején egy bevásárlóközpont parkolójában állt.
- Walsallban speciális mozgókönyvtár indult újtárra, amely a vasútállomáson „parkolt”, arra bátorítva az ingázókat, hogy kölesönözzenek olvasnivalót az útra. Ez a kezdeményezés nem kifejezetten a Big Read-hez kapcsolódott, de a Big Read körüli tervezés során született az innovatív ötlet.
- A norfolki könyvtárak együttműködtek a helyi rádióval: az olvasókkal készített néhány perces interjúk segítségével mutatták be a könyveket. Az egyik műsor keretében arról kérdezték őket, milyen messzire vitték a nyáron kedvenc könyveiket (pl. a spanyol tengerpartra). A legtöbbet utazott könyv díjat kapott.
- A könyvtárak megpróbálták elérni a könyvtárba nem járó rétegeket is, pl. a rendezvényeket, vetélkedőket a helyi buszokon is reklámozták

A Big Read befejeztével felmérés készült a program könyvtárakra gyakorolt hatásáról. A dokumentum letölthető „Libraries and The Big Read” címmel a The Reading Agency honlapjáról: http://www.readingagency.org.uk/html/download_details.cfm?e=26.

Balogh Anna

* * *

NÉMETORSZÁG

A programot a ZDF televízió bonyolította le 2004 júliusától októberig a Börsenverein des Deutschen Buchhandels kiadói egyesülettel és a Stiftung Lesen (www.stiftunglesen.de) olvasási alapítvánnyal karöltve. A ZDF honlapján belül a programnak külön honlapja volt (www.dasgrosselesen.zdf.de), és élénk csevegő-fórumot is működtettek (forum.zdf.de/luuk/foren/F817). (Néhány közlemény címe ízelítőül 2004 októberéből a fórumról: *Nem volt fair a kiválasztás; Miért olvasnak a németek szívesen mesekönyveket?; Az olvasók és a nézők nem ezt érdemelnék; Jövőre lesz-e újabb szavazás?; A legtöbb könyv hangoskönyvként is beszerezhető; Önjelölt irodalomkritikusok darabokra szedik a németek kedvenc könyveit; Jó ötlet – rossz kivitelezés*).

A könyvtárakat és az iskolákat is felkérték az együttműködésre. A könyvtárak egyesületének (DBV, www.bibliothekerverband.de) elnöke június 10-én sajtóközleményben deklarálta, hogy „Minden könyvtár be fog kapcsolódni abba a programba, amelynek során a németek kedvenc könyveit kiválasztják!”. Az egyesületet a ZDF kérte fel, hogy partnerként működjön közre, tagkönyvtárai aktívan vegyenek részt az akcióban, ezért cserébe minden könyvtár ingyen megkapta a ZDF könyvtári plakátjait, amelyekkel a programot népszerűsíthette.

A Literaturportal (www.literatur.de) – amely az olvasók, a szerzők, a kiadók, a terjesztők és a könyvkereskedelem számára speciálisan válogatott információkat tesz közzé – arról számolt be, hogy induláskor egy sikeres, éjszakai tévéműsor egyórás különkiadásában egy prominens vendég és egy népszerű tévés személyiség arra biztatta a nézőket, hogy emlékezzenek vissza olvasmányélményeikre, és válasszák ki, hogy nekik melyik a kedvenc könyvük. Elhangzott, hogy ez a kedvenc lehet gyerekkönyv, krimi, regény, verseskötet, klasszikus mű vagy szakkönyv is. A döntésre október 1-jén showműsorban került sor. Ennek keretében a stúdióban írók voltak jelen, és bel- és külföldről is bejelentkeztek ismert alkotók (Ken Follett, Umberto Eco például), hogy üdvözljék a nézőket. A ZDF adását 3,6 millióan nézték, ez 15,4 százalékos piaci részesedést jelentett.

A németek kedvenc könyvei címért indított versenyben minden német nyelven írt, németre lefordított és Németországban akkor kereskedelmi forgalomban lévő könyv indulhatott. Szavazni négy héten keresztül a könyvtárakban, könyvesboltokban vagy az interneten lehetett. A szavazóknak vonzó díjakat is kitűztek (erről közelebbi nem derült ki). 250 ezer szavazat érkezett, köztük ötezer gyermeké: a szavazók kétharmada nő volt, ezért a férfiak által kedvelt krimik teljesen lemaradtak a versenyben. Az első 50 helyezett között nem akadt szakkönyv. Első lett *A Gyűrűk Ura*, a második a *Biblia*, a harmadik Ken Follett *A kanedrális* című műve. Az első húsz között további történelmi tárgyú regények voltak: Noah Gordontól *Az orvosdoktor*, Donna W. Crosstól a *Johanna nőpápa*. A német klasszikusok közül Thomas Mann vezetett a *Buddenbrook-ház*sal (6. hely), és Hermann Hessehez hasonlóan három címmel szerepelt az első ötvenben. Theodor Fontane két címmel volt képviselve. Goethe *Faustja* volt az egyetlen dráma (15. hely). A kortárs német szerzők közül Patrick Süskind, Cornelia Funke és Bernhard Schlink szerepelt. Günter Grass *Bádorglobja* a 48. lett. A külföldi klasszikusok közül Jane Austen *Büszkeség és balítélete* vezetett. J. K. Rowling *Harry Potter*-kötetei közül az elsővel és a negyedikkel szerepelt. Gabriel García Márquez *A*

száz év magánnyal a 36., a *Szerelem kolera idejével* a 42. A Stiftung Lesen a nyertes ötven könyv mindegyikéről ajánló ismertetést készített, amelyet egyeurós postabélyeg ellenében megküldtek az érdeklődőknek.

Az említett Stiftung Lesen sajtóközleményében a következőket emelte ki: a média hatékony eszköz arra, hogy elkötelezetten beszélgetni lehessen az irodalomról, érdeklődést lehessen kelteni egymás kedvenc könyveinek elolvasásához. A könyvtárak pedig arra kaptak a program által lehetőséget, hogy a ZDF tudósítson a tevékenységükről. A ZDF-től plakátokat kaptak, amelyeken meghirdethették a kedvenc könyveket népszerűsítő és az irodalomról szóló rendezvényeiket, beszélgetéseiket, valamint a szavazásra invitálhattak.

A német Berufsverband Information Bibliothek (BIB) könyvtáros egyesület ügyvezető titkára a Könyvtári Intézet programról érdeklődő levelét elküldte a közkönyvtárosok levelezőlistájára (Forum Öffentliche Bibliotheken), ahová több beszámoló is érkezett városi könyvtárakból: Oldenburg, Münster, Herten, Waiblingen, Bad Kreuznach, Neustadt am Rübenberge, Plauen (Vogtlandbibliothek). Ezek szerint:

- A könyvtárak zöme a programot készen kapott vagy saját előállítású plakátokon hirdette, néhányan honlapjukra is kitétték, a versenybe bekerült könyveket kamarakiállításban mutatták be (több esetben a tévéadásra jellemző színeket alkalmazva), és a szavazólapokat az olvasói térben helyezték el.
- Igyekeztek a jegyzékre került könyveket teljességgel beszerezni, vagyis a hiányzó műveket megvásárolni.
- Azt tapasztalták, hogy a versenybe bekerült könyvek iránti érdeklődés, a kölcsönzésük jelentősen megnőtt.
- Néhány könyvtárban speciális előjegyzési rendszert vezettek be az érintett könyvekre.
- A helyi lapok általában figyelemmel kísérték az egész akciót.

Münsterben a hiltrupi kerület St. Clemens könyvtára a helyi könyvkereskedéssel fogott össze, és az országos televíziós programot követően hasonló helyi akciót indított: a hiltrupiak „kedvenc könyvét” keresték. A város másik kerületének (Ochtrup) St. Lamberti könyvtára is csatlakozott ehhez az akcióhoz. A könyvtárak olvasói és a könyvesbolt vevői már a ZDF-programot is nagyon lelkesen fogadták, és örömmel szavaztak újra. A helyi kezdeményezés során nem használtak előre megadott listát, de aki akarta, a ZDF listáját vehette alapul. Postai úton és e-mailben szavazhattak az olvasók. Amikor erről beszámoltak, még izgalommal várták, hogy mennyire vág egybe a helyi és az országos lista. A két kerület eredményeit is össze fogják hasonlítani. A szavazásban résztvevőket díjazják: könyveket nyerhetnek, az első tíz helyezett műből egy-egy példányt.

A Stiftung Lesen munkatársa, Claudia Austermann érdeklődésünkre elektronikusan leülben a következőket írta: „Az összes német könyvtárat felszólítottuk, hogy a »klasszikus feladatokat« (az olvasmányok rendelkezésre bocsátása és népszerűsítése, a plakátok kifüggesztése, a kampányról való tájékoztatás stb.) mellett szervezzenek különböző akciókat is. Sok könyvtár csatlakozott és állt elő saját ötletekkel. Mivel Németországban közel tízezer könyvtár működik, és nem kértük tőlük, hogy jelentsék be a programhoz kapcsolódó tevékenységeiket, nem tudok konkrét adatokkal szolgálni. Egyes településeken a közkönyvtárak kisebb-na-

gyobb kiállításokat, beszélgetéseket szerveztek a kedvenc könyvekről. Az akció hatalmas sikert aratott, és óriási érdeklődést váltott ki.”

A programnak az interneten ma már alig van nyoma: a könyvtárak (és a ZDF) honlapjáról is szinte nyomtalanul eltűnt.

A Süddeutsche Zeitung webes változatában egy október 3-án kelt jegyzet (www.sueddeutsche.de/kultur/artikel/499/40459/print.html) kritizálta a műsort: „A németek számára legjobb könyvet keresték, holott a kedvenc könyvet vagy a legfontosabb könyvet kellett volna keresni. Ha telefonszámot keresünk, a telefonkönyv a legjobb könyv. Egy hét éves kislánynak a Harisnyás Pippi a legjobb könyv. A Duden a legjobb könyv, ha a 'gonorrhoea' írásmódjára vagyunk kíváncsiak. Létezik-e egyáltalán »legjobb könyv« mint olyan? A két és fél órás záróműsor, amelyben az 50 művet és szerzőt irodalmárok méltatták, úgy festett, mint ha analfabétákhoz szólt volna, bár végeredményben érdekfeszítő volt. Nem is a sorrend, mert azt sejtettük, hogy a sikerlista a divatot fogja tükrözni. A nyertes művek legnagyobb részét már megfilmesítették, elsősorban azért voltak népszerűek. De a nevezés és a méltatás során felidéztek azokat a képeket és érzéseket, amelyek a mű elolvasásához kötődtek. ... A záró tévéműsor vezetőjét köszönet illeti: végül is ez volt a legtöbb, amit egy tévéshow a könyvekkel kapcsolatban el tud érné.”

A könyvtáros egyesület már idézett honlapján is csak az egyesület ügyvezető titkárának levele olvasható, amelyben egy újságírónt „tesz helyre”, aki a Das grosse Lesen program keretében meglehetősen elavult terminológiát használva (kölesönkönyvtárak stb.), úgymond, rossz színben tüntette fel a könyvtárakat, és egyrészt csupán a kölesönzési statisztikákat alapul véve tévesen ítélte meg tevékenységüket, másrészt a Németországban is csak lassan hódító elektronikus könyveket éltette, és nem is említette a könyvtárak tájékoztatásban betöltött fontos szerepét.

Hegyközi Ilona

Minőségmenedzsment Műhely Kiskunhalason

Kedves Barátom!

Hogy telnek a napjaid? Hogy érzed magad? Bevallom, kissé nehezen ültem neki e levél megírásának a karácsonyi készülődés közepette. Rendben ... inkább még most rögtön elárulom, hogy az előbb említett ok nem feltétlenül fedi a valóságot! Az embernek – tudod – arra van ideje amire szeretné, hogy legyen.

Voltál már olyan helyzetben, hogy megígértél valamit és ... Nos egész másként alakult minden mint gondoltad? Néhány héttel ezelőtt egy interjút készítettem, és ekkor felmerült a lehetséges, hogy részt ve-

hetnék a Minőségmenedzsment Műhely soron következő találkozóján, Kiskunhalason. Boldogan mondtam igent, mivel kíváncsi voltam erre a rendezvényre. Egyébként pedig azt gondoltam: „Elmegyek oda, és ahogy szépen megkértek, megírom rendben a beszámolót – végül is ennyi az egész”. Képzelheted, hogy hazatérésem után jó ideig rágódtam azon, voltaképpen hogyan is fog kinézni az a cikk, és mit is fogok írni. A fejemben napközben fel-felöltött egy-egy jó gondolat, gondolat-sor, de valahogy sehogy sem állt össze egészé.

Kiskunhalas számomra nagyon messzi kis pont Magyarországon. (Talan e gondolatomért nem sértődnek meg a rendezvény házigazdái, ha olvassák soraimat.) Tudod, hihetetlen volt, amikor ráeszméltem, hogy ha én a rendezvény napján reggel szeretnék lemenni oda, akkor a Józsefvárosi pályaudvarról kell indulnom nem sokkal 6 óra után. Mindez persze azután történt, hogy már beikszeltem a jelentkezési lapomon, hogy a konferencia napján, azaz azon a meglehetősen hideg novemberi hétfő reggelen érkezem az esemény helyszínére. Gondolhatod, hogy lelkesedésem alábbhagyott, de ekkor a szerencse mellem szegődött. A szerencse egy pillanat, amikor a sorsunkkal pozitív és teljesen azonos hullámhosszra kerülünk. Mint amikor például – esetemben – egy mikrobuszban ülsz, és azon kapod magad, hogy valóban nagyon nagy szerencse ért. Nemcsak azért, mert nem fagyoskodsz a pályaudvar sűrke peronján, szemedben némi félelem furcsa fényével, hanem mert – bár itt is idegen emberek ülnek melletted – érdeklődéssel tekintenek rád, és rögtön szóba elegyednek veled. Később pedig ők lesznek a „műhelytársaid” is. Abban a kis mikrobuszban úgy éreztem első pillanattól kezdve, hogy egy kis közösség tagja vagyok. Már ekkor tudtam, hogy bajok lesznek azzal a tényszerű beszámolóval ...

Ez még vasárnap este történt. A vacsoránál már a másnapi program is szóba került. A társaság egy része rendszeres résztvevője a Műhelynek, más részük – mint jómagam – először jött el. Összesen kb. negyven-ötven fő. Az egy adott témához kapcsolódó előadásokat napközben tartják, utána pedig műhelymunka következik. Este Vidra Szabó Ferenc – lehet, Neked is ismerős a név – tart pszichodráma tréninget.

A hosszú út és a bőséges vacsora után, immár a szobámban ülve próbáltam rendet tenni a fejemben. Az is eszembe jutott, milyen lehet az üzletembereknek, színészeknek, akik hotelekben élnek az életük nagy részét. Ahogy körülnéztem, bár minden tiszta és rendezett volt, mégsem tudtam igazán elmélyülni a gondolataimban. Ekkor a fáradtság és a friss élmények éket vertek a rendszerező gondolkodás és személyem közé, tehát mély álomba zuhantam.

Másnap a reggelinél már ismerősök köszöntötték egymást. Volt, aki kollégája elé sietett a pályaudvarra. Szinte családiasan zajlott minden. Kiskunhalas Városi Könyvtárában szívesen látott vendégek voltunk. A Műhely fő témája a marketing volt, ami engem különösen érdekel. Voltaképpen be kell(ene) látni, hogy a könyvtár mint nonprofit szervezet, igenis komoly közgazdasági alapokon nyugvó marketingkonceptióira kell, hogy alapozza működését, a szolgáltatásait el kell adnia. Rengeteg jó példa merült fel a különböző marketingfogásokra. Például: sms-küldés a könyvtárközi kölcsönzés teljesítéséről, több nyelvű,

gyönyörű szóróanyagok, a könyvtár logójával mintázott papírtörülköző... Na jó, a legutóbbi nem volt.

Jó volt látni olyan embereket, könyvtárosokat, akik tényleg szívügyüknek érzik a könyvtárat, akik ténylegesen fontosnak tartják és fontosá is tudják tenni a könyvtárügyet. És ezen felül még szeretnek is együtt dolgozni.

Végül sikerült itt is interjút készítenem. Remélem, a szerkesztő lehozza. *(Lásd alább – a szerk.)* Mert ugye mégiscsak teljesítenem kellett valahogy a „küldetésemet”!

Az este fáradtan ért, de a velem együtt ottmaradtak sem bánták meg a pszichodráma tréningen való részvételt. Voltál már ilyen tréningen?

Ha nem, javasolhatom, hogy mindenképpen próbáld ki. Két óra alatt az ember életének több eseménye is felvillan, és egész más összefüggésekben látja meg őket, mint annak előtte. Akik ott voltunk, egy kicsit óhatatlanul is megnyitunk egymás előtt. Megtörtént, hogy képzeletbeli drámaszerepeink furcsa véletlenek folytán (amelyekben szintén nem hiszek) a valósággal majdhogynem egybeestek. A játék bizalmas légkörét az is adta, hogy az ott elhangzottaknak örökre köztünk kellett maradnia. Egy-két óra része lettünk egymás életének, majd mint ismeretlen-ismerősök a saját utunkon mentünk tovább... Mint ahogy most én is búcsúzom Tőled.

Minden jót és szerencsés találkozásokat kívánok... Esetleg a következő Minőségmenedzsment Műhelyen.

2004. december 17.

Anita

„A könyvtár élő, változó szervezet”

Beszélgetés Teveli Judit PR-tanácsadóval,
a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnökségi
tagjával

A Könyvtári Intézet szervezésében 2004. november 29-én tartották a soron következő Minőségmenedzsment Műhelyt, amelynek Kiskunhalas Városi Könyvtára adott helyet. A Műhely fő témája a könyvtári marketing volt. Ennek „ürtügyén” beszélgettem Teveli Judittal, aki *Marketing a könyvtári stratégiában* címmel tartott előadást a rendezvényen.

– Első perctől szakkönyvtárakban dolgoztam. – kezdte Teveli Judit a beszélgetést. – Vállalati szakkönyvtárban könyvtárosként, majd könyvtárvezetőként. Tehát szépen végigjártam a ranglétrát, ahogy azt más szakmákban is szokás. Az idők során egyre nagyobb rálátásom lett egy gazdálkodó szervezet könyvtárára, illetve

nagyobb részben információellátására. Később az Ipari Informatikai Központban már módszertanos voltam. Az elmúlt tíz évben szabadúszóként többféle feladatot vállaltam: információmenedzser, lapszerkesztő, PR-tanácsadó voltam. A könyvés a könyvtáros szakmában a marketing különböző területeivel kezdtem foglalkozni, így a könyvkiadással és a könyvkereskedelemmel kapcsolatos promóciós munkával. Dolgoztam a Magyar Rádió PR osztályán, a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivált szerveztem több éven át, részt vettem a Frankfurti Könyvvásár szervezésében abban az évben, amikor Magyarország volt a díszvendég. Egy esztendeje viszont szinte kizárólag az MKE érdekében tevékenykedem. Az eddig szerzett szakmai és marketing tudásomat, valamint kapcsolattudásomat felhasználva próbálom a könyvtárat és a könyvtárosokat elismertté és ismertté tenni a társadalom különböző rétegeinek, tagjainak körében. Elmondhatom, hogy azt csinálom, amit szeretek, ami tetszik. Az elmúlt évtizedek alatt megismertem és megszerettem a könyvtáros szakmát. Úgy érzem, hogy rengeteg érték van benne, amit nem becsülnék eléggé az emberek. A tapasztalatomat arra használom, hogy ismerjék meg ezt a szakmát igazán ... Ez számomra – mondhatjuk – küldetés.

– *Hogyan kerültél a Minőségmenedzsment Műhely rendezvényére?*

– Munkabizottság alakult azzal a feladattal, hogy segítse elő azt, hogy a magyar könyvtárügy 2004–2007. évi stratégiájának megvalósítása feleljen meg az európai uniós elvárásoknak. A munkabizottságban a Magyar Könyvtárosok Egyesületének képviselőjében dolgoztam az elmúlt időszakban, amikor a magyar könyvtárügy marketing stratégiáját készítettük el. Ennek során ismerkedtem meg közelebbről a Könyvtári Intézet több munkatársával. Ők hívtak meg ide. Mostanra elkészült egy vitaanyag, amelyet a szakmai szervezetek nyilvánossága elé tárunk. Várjuk a reakciókat, javaslatokat, ötleteket, és azok alapján – terveink szerint tavaszra – készül el a végleges változat. A koncepció egyik fő „csapásiránya”, hogy 2007-re minden könyvtár készítse el a saját marketing stratégiáját.

– *A Műhely rendezvényén elhangzott előadásod is ennek a tervnek az elkészítéséhez adott szakmai tanácsokat. Kiemelted, hogy a könyvtár állapotának felmérésénél, a SWOT-analízis elkészítésénél legyünk nagyon objektívek. Különösen az intézmény gyengeségeinek az áttekintésekor. Tapasztalatod szerint jellemző a szubjektivitás ezeknél a felméréseknél?*

– Igen. Hajlamosak vagyunk arra, hogy a gyenge pontjaink okát rögtön megmagyarázzuk magunknak. Például ha rossz helyen van a könyvtár, arról nem én tehetek. Ezt eldöntve később le sem írom a gyengeségek közé, mert adott tény, nem tudok rajta segíteni – legalábbis ezt gondolom. Így hamis képet kapunk az intézményünkről, és nem tudjuk kezelni a problémákat.

– *A marketing szemlélet újító, újszerű látásmódot kíván. Véleményed szerint mikorra kap teret a szakmában szélesebb körben ez a szemléletmód?*

– A könyvtárosok valamennyien ismerik Ranganathan indiai könyvtártudós nevét. Az ő törvényeinek egyike, hogy „A könyvtár élő, változó szervezet”. Húsz évvel ezelőtt azt gondolhattuk: „Persze hogy változó, mert egyre több könyv lesz a polcokon.”. De nem! A változás nem ebben van. Ma látjuk, milyen okos volt ez az ember, a mai változások is őt igazolják. A változás lényege abban van, hogy

az olvasó igényeihez igazodunk. A tudós könyvtár, a gyűjtő könyvtár egyik fő funkciója a megőrzés volt, ma viszont a korszerű könyvtár információszolgáltató intézmény. És nem feltétlenül könyvek százazrei vannak a háttérben.

Állítom, hogy a könyvtárosok egy része már nem úgy gondolkodik, mint régen, csak ezt nem vették észre a könyvtárhasználók. Arra buzdítom a kollégákat, hogy mutassuk meg magunkat, és azt, hogy mit tudunk. Több van a könyvtárban, mint amit feltételeznek rólunk. A felmérések, amelyekről itt is hallhattunk, arra utalnak, hogy még a nem könyvtárhasználók körében is alapvetően pozitív kép él a könyvtárról. Azt kell elérni, hogy tudják, mit nyújt a könyvtár, hogy ténylegesen ismerjenek minket.

Valószínű, hogy személyi változások is bekövetkeznek majd a szakmában, ahogy egyre ismertebb és népszerűbb lesz a könyvtárosok világa. Ez olyan hely lesz óhatatlanul, ahova kíváncsiak majd az emberek. Ekkor már válogatni lehet a munkaerőben, mert itt *akarnak* dolgozni. Az évek folyamán fokozatosan alakul ki ez.

A Magyar Könyvtárosok Egyesületében kommunikációs tanfolyamok keretében már elkezdtünk foglalkozni a könyvtárosok szemléletének átalakításával. Ezen a képzésen stratégiai marketing gondolkodásra is megtanítjuk őket. Ez garancia arra, hogy a hosszú távú szemlélet kialakuljon: az olvasói igények változásának figyelésével és a „piaci környezet” figyelésével a szakma kidolgozza a változásokra adott válaszokat. Fog ez működni szépen, fokozatosan!

Pegán Anita

Kováts Zoltán
(1921–2004)

2004. november 11-én, 83 éves korában elhunyt dr. Kováts Zoltán, a Veszprémi Egyetemi Könyvtár nyugalmazott igazgatója, aki 1965-től 1981-ig állt a könyvtár élén. Okleveles vegyészként, kutató és egyetemi pályafutás után foglalta el a könyvtárigazgatói széket, ezzel új korszak nyílt a könyvtár történetében. Kutatói múltjából is következett, hogy a könyvtári munkát a szakirodalmat használó, információt igénylő olvasó oldaláról közelítette meg. Ez természetesen nem személytelen kezdeményezés volt. Egyéni tett. Kováts Zoltán tette volt, bátor, felelősségteljes „vállalkozás”, a következmények ismerete nélkül.

Kováts Zoltán megszervezte a Számítógépes Kémiai Szakirodalomfigyelő Szolgálatot, amely az Egyesült Államokból hetente érkező Chemical Abstracts Condensates mágnesszalagokon rögzített bibliográfiai adatok és kulcsszavak alapján szolgáltatta a felhasználóknak a teljes kémiai világirodalom áttekintését. Ez még abban az igen korai időpontban történt, amikor ezt a szolgáltatást az Egyesült Államokon kívül mindössze nyolc intézmény honosította meg, ezek közül az egyik a Veszprémi Egyetem könyvtára volt. A szolgáltatás előfizetői között megtalálhatók voltak az egyetem tanszékein kívül a kutató–fejlesztő intézmények és az iparvállalatok az ország minden részéről. Kováts Zoltán a kémiai szakirodalomfigyelést összekapcsolta, kiegészítette a dokumentumszolgáltatással és a fordítóirodával. Így a hetvenes évek folyamán a könyvtári szolgáltatások komplex rendszerét hozta létre, amellyel a könyvtárügy hazai haladását is befolyásolta, és kijelölte a Veszprémi Egyetemi Könyvtár további fejlesztési irányát is.

Terveit, elképzeléseit csak szívós kitartással, igen kemény harcok árán valósíthatta meg, de megvalósította, és publikációk egész sorában mutatta be, népszerűsítette. Legfontosabb gondolatai rendszerezett kifejtést 1979-ben elkészített, megvédett, majd 1982-ben a kémiai kandidátusi címmel honorált disszertációjában kaptak. Ez a mű ma is a szakirodalom standardjához tartozik, tanulmányozása „kötelező”.

A hazai könyvtáros közélet megbecsült, szeretett, irányadó személyisége volt, de nemzetközi szerepe is igen jelentősnek minősíthető. Aktív, kezdeményező és igen népszerű tagja volt a Műszaki Egyetemi Könyvtárak Nemzetközi Szövetségének. Szellemes, színes egyénisége kedvelté tette őt minden közösségben, amellyel kapcsolatba került.

Befejezett, nagyszerű életművet hagyott hátra, elképzeléseit rendre megvalósította, kezdeményezései, projektjei igazolódtak, helyesnek, ma is vállalhatónak bizonyultak. A könyvtár világában bekövetkezett fejlődés Kováts Zoltán munkásságának hitelesítője.

Egyházy Tiborné

Lehet-e tanítani a helyismereti tevékenységet?

Aquinói Szent Tamás modorában, aki nagy summájának (*Summa theologica* vagy *Summa theologiae*) minden artikulusában hasonló kérdéseket tesz fel (Vajon tudomány-e a teológia?, Vajon egységes tudomány-e a teológia?, Vajon praktikus tudomány-e a teológia?, Vajon Isten-e a tárgya a teológiának? stb.), azt válaszolhatnánk, hogy úgy tetszik, nem (mármint nem tanítható a helyismereti tevékenység). Felsorakoztathatnánk a nem mellett szóló érveket, ezután kerítenénk sort a nehézségek felvonultatására, hogy végül napnál világosabban kimutassuk, hogy bizony mégis tanítható, de mennyire hogy tanítható.

Az ok, amiért e kérdést egyáltalán felvetettük, egy könyv. Bényei Miklósnak tavaly jelent meg *Genius loci – A helyismereti tevékenységről* című munkája. a Könyvtári Intézet kiadványaként. a *Továbbképzés felsőfokon* című sorozat darabjaként. A munka bevezetésében a szerző a következőket írja:

„Napjainkban, amikor hazánk az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén áll, a helyismereti dokumentumok és információk könyvtári gyűjtésének, feldolgozásának, közvetítésének szerepe új dimenziót kap. A globalizáció szélesen hömpölygő áramlatában a helyi értékek számon tartása, feltárása és a használók rendelkezésére bocsátása fontos eszköze a nemzeti identitás megőrzésének, a patriotizmus elmélyítésének. A tapasztalatok szerint a lokális információk azok, amelyeknek a szolgáltatásával egy-egy megyei, városi, községi, netán intézményi, egyházi, iskolai könyvtár egyedül, sajátosot kínálhat, és a számítógépes hálózatok jóvoltából az elérhetőség technikai feltételei is adva vannak. Mindez szükségessé teszi, hogy a könyvtári szolgáltatások ezen ágának elméleti és módszertani kérdéseivel behatóan, magas szinten foglalkozzunk. Ezúttal a könyvtárak helyismereti tevékenységével kapcsolatos korábbi cikkeimből, valamint elméleti igényű recenzióimból állítottam össze a válogatást.”

Elméleti, módszertani vonatkozású dolgozatokról van tehát szó, méghozzá – maga a szerző állítja, de a sorozat címe is nyomatékosítja – „felsőfokon”. Tehát tanításról, a helyismereti tevékenység tanításáról beszél a szerző. Persze senki sem csodálkozhat ezen. Bényei Miklós szinte ösdiók óta tanítja a helyismereti munkát. Tanította cikkeivel, frásaival, előadásaival, egyetemi tanóráin és szemináriumain, édes mindannyiunk számára talán elsősorban tankönyveivel (csak a három legfontosabbat sorolva fel: *Helyismereti munka „B” típusú könyvtárakban. Módszertani útmutató*, 1974., *Helyismereti tevékenység a könyvtárakban*, 1994., *Helytörténet, iskola, könyvtár*, 1997.) És ha valakinek van joga tanítani, akár a

legmagasabb szinten is a helyismereti munkát, a helyismereti tevékenységet, akkor az éppen Bényei Miklós. Többen leírták már, hogy a helyismeret területén ő az első számú mester, a szakma – ezidáig – vitathatatlan legnagyobbja. Épp ezért véli úgy e sorok szerzője, hogy az ő könyve, a most pertraktálandó könyv kapcsán érdemes tülemelkedni a közvetlenül adotton, és alapkérdéseket is – legalább – megpendíteni. Hogy a helyismereti tevékenység tanítása, taníthatósága ilyen, talán kiderül majd a következőkből.

A többek szerint egyik legnagyobb múlt századi filozófus, Nicolai Hartmann így ír egyik főművében (*Das Problem des geistigen Seins*, 1933) a módszertanról:

„De miért természetlen egy mindössze módszertani megfontolás? Azért, mert egy szekundér problémát állít előtérbe, mert azzal kezdi, amivel az élő, az igazi kutatás lezárul. Nincs a tárgyismeret elé helyezhető módszertani megismerés, amely éppen a módszert választhatná tárggyul. Olyan felismerés ez, amely manapság paradoxonként hathat. De csak azért, mert még egészen a közeliünkben van az a korszak, amikor a metodologizmus határozta meg a filozófiát is, a pozitív tudományokat is. A 19. század végén úgy tűnt, hogy a filozófia számára nem maradt más, mint a szaktudományok eredményeit leszűretelni. Ez a leszűretelés azt jelentette, hogy a tudomány eszközeit és módszereit tematizálta a filozófia, azt vizsgálta, hogy minek, milyen módszereknek köszönhetően hallatlan fejlődését a szaktudomány. Mélypontja volt ez a filozófiának... Le kell szögezni: a módszert mindenkor a tárgy maga határozza meg egyrészt, másrészt a megismerés aktusszerkezete. Mindkét faktort úgy kell vennünk, amiként adódnak, tetszőleges megválasztásukra nincsen módunk. Valaminek a megismerése nem történhet meg módszertani megfontolások alapján. A megismerésnek mindenkor az adottságok ismerésrelációt nyújtó felületére kell irányulnia, ezt pedig maga a tárgy kínálja, az által meghatározott.”

De talán többet és némileg mást nyújthat számunkra Michael Oakeshott egy klasszikus passzusa (*Rationalism in Politics* című esszéjéből, magyarul a szerző *Politikai racionalizmus* című munkájában, 2001.):

„Minden tudomány, minden művészet, minden gyakorlati tevékenység valamiféle jártasságot követel művelőjétől, vagy fogalmazhatunk akár úgy is, hogy minden emberi tevékenységben jelen van a tudás. Ez a tudás pedig minden esetben kétféle, s mind a kettő mindig benne foglaltatik egy adott tevékenységben. Azt hiszem, nem tévedünk nagyot, ha kétféle tudásnak nevezzük őket, mert (noha valójában nem egymástól különállóan léteznek), vannak bizonyos fontos különbségek köztük. A tudás egyik fajtáját technikai tudásnak vagy a technika ismeretének fogom nevezni. Minden művészetben és tudományban, minden gyakorlati tevékenységben létezik egy technika. Sok tevékenység esetében ez a technikai tudás szabályokban fogalmazódik meg, amelyeket az emberek (talán) tudatosan megtanulnak, emlékezetükbe vésnek és, ahogy mondani szokás, átültetik a gyakorlatba, ám függetlenül attól, hogy pontosan

fogalmazódik-e meg, vagy sem, a technikai tudás fő ismérve az, hogy pontosan megfogalmazható – igaz, lehetséges, hogy ez különleges jártasságot és éleselméjűséget feltételez. Az angliai utakon való gépjárművezetés technikája megtalálható a Highway Code-ban, a főzés technikáját elsajátíthatjuk egy szakácskönyvből... A tudás másik fajtáját gyakorlatinak fogom nevezni, mert csak használatban létezik, nem reflektív és (szemben a technikával) nem fogalmazható meg szabályokban... a módszer, amelynek révén megoszthatóvá válik és közkinccsé tehető, nem a kidolgozott tantétel módszere. És ha ebből a szempontból nézzük, úgy vélem, a félreérthetőség kockázata nélkül rá mint tradicionális tudásra hivatkozhatunk. E tudásfajta is szerepet játszik minden tevékenységben, nélküle nem sajátítható el semmiféle jártasság, nem művelhető semmiféle kézzelfogható tevékenység. A tudásnak ez az egymástól megkülönböztethető, de nem elválasztható két fajtája tehát egyidejűleg van jelen minden konkrét emberi tevékenységben.”

Nos, nem szükséges hosszas magyarázkodásba bocsátkoznunk ezen idézetek után. Bényeire, illetve mostani könyvére fordítva a szót: vajon melyik tudást, melyik ismerettípust „tanítja” nekünk a *Genius loci*? Hogy a fent említett Bényei-könyvekben a szabályokba foglalható. Oakeshott szerint a technikai tudás vitte a prímet, az nyilvánvaló. Ám, akár Hartmannra, akár a brit filozófusra gondolunk, az is nyilvánvaló, hogy a technika és a módszertan minden megbecsülése ellenére mégiscsak fontosabb, sokkal fontosabb tradicionális tudás e tudva azokból a könyvekből (nyilván tudatosan) kimaradt. Vajon a mostani könyvben azt (vagy azt is) kapjuk-e? Kaphatjuk-e egyáltalán? Vagyis – immáron ebben az értelemben – tanítható-e a helyismereti tevékenység?

Mielőtt a választ megkísérelnénk megfogalmazni, tegyünk még egy kicsiny kitérőt!

Bényeinek ebből a könyvből is megtudható, hogy a helyismeret (a helyismereti könyvtári munka) igen sok szempontból hasonlít a mesék ravasz teknőseire vagy sündisznó-jára, aki(k) a velük versenyt futó nyulaeskának minden fordulópontonál a szemébe vágthatják: én már itt vagyok (és még csak nem is lihegek). Amikor megszületnek az ezt a tevékenységet megkövetelő–meghatározó–előíró jogszabályok, akkor az a tevékenység már réges rég gyakorlat a terepen, a helyismereti gyűjteményekben. Amikor felmerül valamely új technikai lehetőség (számítógép, digitalizáció, virtuális könyvtár stb.), akkor szinte azonnal kiderül, ezt a gyűjtemények munkatársai már réges rég „szimulálták”, a feladat nem új, készen vártak rá, szinte a számukra született meg. Amikor valaki (akár Bényei maga) a technikai tudnivalókat könyvbe, tankönyvbe foglalja, „csak” azt foglalja, foglalhatja szabályokba, ami már megvan, ami már – réges rég – gyakorlat. És ezért is fogadja szakma, a helyismereti munkatársak kicsiny konfraternitása nemcsak gyanakvólag, de egyenesen ellenszenvvel, amikor központi intézmények azzal állnak elő, hogy támogatni, segíteni, szolgáltni kívánják a helyismereti munkát, hiszen „mit tudhat ő, mit tudhatnak ők ahhoz?”. Aki évtizedeken át, napról-napra végezte a munkát egy adott helyen, egy adott gyűjteményben, egy adott lokalitás érdekében, vajon mit kaphat attól, azoktól, akik csak elméletileg, csak módszertanilag, csak technikailag „rúghatnak labdába”? Nyilván csak keveset, nyilván csak lényegtelen, nyilván nem azt, amit

Oakeshott a másik féle, a fontosabb, az igazi, a tradicionális tudásnak nevezett. Hatalmas önbizalmat, hatalmas háttérsugárzást, hatalmas presztízst jelenthet mind- ez. De kérdőjelet is felvet, nem is egyet.

Mindenekelőtt magának a tradálásnak a kérdését. Mert hisz a tradicionális (az igazi) tudást is meg kell szerezni valahogy. Persze a mesterek lábainál ülve. Az adott helyismereti gyűjteményben dolgozva nap mint nap. Szembesülve a – mindig új – problémákkal, feladványokkal, nem a bibliográfiakészítés elvi kérdéseivel, hanem ennek a bibliográfiának most megoldandó nehézségével, nem a számítógépes adat- bázis-építés „módszertanával”, hanem az én adatbázisom itt és most felmerülő problémájával, nem a digitalizálásra számot tartó anyagok szelektálásának, kivá- lasztásának princípiumaival, hanem az ebből a konkrét anyagból való válogatásnak a kérdésével kell foglalkozniuk a helyismereti gyűjtemények munkatársainak. Az ilyenféle problémák megoldásához, napi megoldási gyakorlatához kell a tradicio- nális(nak nevezett), de éppen nem ősoleg tudás.

De – a fentihez kapcsolódva, igen súlyos kérdés a magányosságé is. A helyis- mereti munkatárs nemcsak saját könyvtárában magányos (a többiek nem tudják, nem is tudhatják, mit is csinál ő, persze a banalitásokon túlmenően), hanem a helyismereti munkatársak összességén belül is. Hisz épp az adja a konkrét felada- tok konkrétságát, egyediségét és egyszerűségét, hogy csak itt és most merül fel, másnál, máskor egészen másként. A technikai tudást mindannyian ugyanúgy bir- tokolják, de minden igazi probléma épp e technikai tudáson túlmenően merül fel.

Sorolhatnánk még sokáig a kérdőjeleket, ám már csak egyet emelnénk ki a tetszés szerint bővíthető halmazból. A kitekintés kérdőjeleit. Nincs az az egészen speciális, csak itt és most eldöntendő kérdés, amelynek ne lenne, hatalmas hold- udvara. Történettudományi, helytörténet-írásbéli, földrajzi (elsősorban regionális- és térföldrajzi), gyűjteményszervezési, műfajelméleti, szolgáltatástechnikai kér- dések sűrű szövevényei alkotják ezeket a holdudvarokat, és ezek mindegyike rá- adásul nemzetközi vonatkozásoktól „terhes”. És persze itt sem az általánosságok- ra, a technikai kézikönyvekből, tankönyvekből megtanulható dolgokra gondolunk. (Azokat a jó helyismereti munkatárs már megtanulta.) Hanem a konkrét problé- mák kapcsán felmerülő viszonyhálóakra, amelyek hic et nunc „adódnak”.

Nos, segít-e, segíthet-e mindebben, mindehhez Bényei *Genius locija*? Úgy hisszük igen. Aki ugyan csak a tartalomjegyzéket futja át, azt vélheti, ezúttal is egy „technikai” tudnivalókat tartalmazó kézi- vagy tankönyvet tart a kezében. Hisz a címek elsősorban nem arról árulkodnak, amiről maguk az írások. A kötet aligha túlbecsülhető hozama éppen az, hogy a tradicionális tudást igyekszik átadni. Mi- képp teszi ezt?

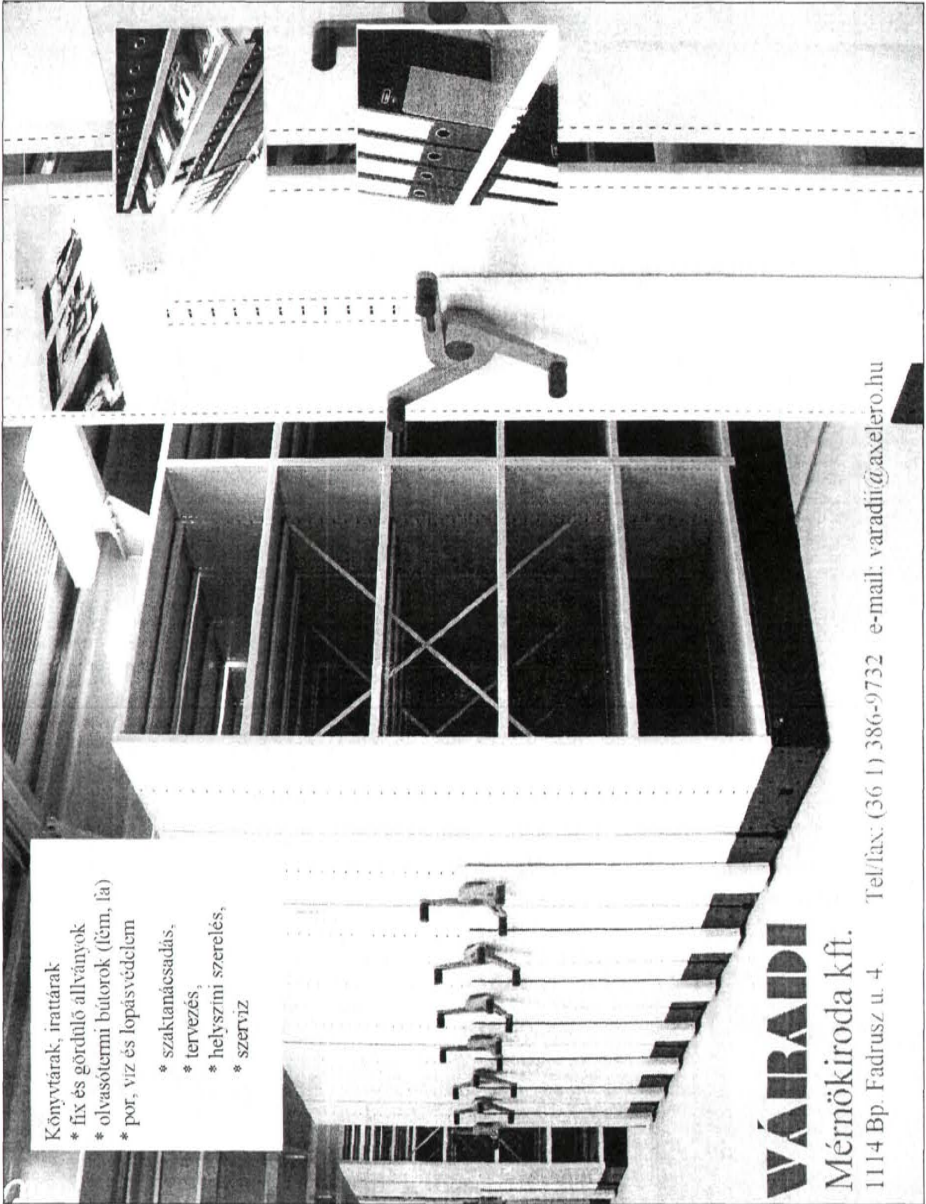
Bényei Miklós számos fogásából, számtalan eszközéből hármat emelnénk ki. Elsőül könyvének azt a vonását, hogy szinte minden cikkében, nem csak a kifejezet- ten történeti jellegűekben (ezek élén *A magyarországi helyismereti tevékenység vázlatos története* című nagytanulmány áll) a történeti megközelítés dominál. És ez nem az a történetiség, amely pusztán az időrend fonalára fűzi csak az eseményeket, hanem amelynek szerves alkotórésze, lényege, hogy a problémák, feladatok gene- zisét ábrázolja. A nem egy tanulmány által feldolgozott irtatlan méretű szakiro- dalom éppen nem azt szolgálja, hogy a szerző lelkiismeretességét, alig felmérhető tájékozottságát és tudását dokumentálja, hanem egyedül és kizárólag azt, hogy a problémák miben- és milyenléte konkrétan váljon láthatóvá, érthetővé. Másik igen

fontos eszköze Bényeinek, hogy kivétel nélkül mindig anyagközelben marad. Kivált konkrét problémák (nemzeti identitás kérdésköre, iskolai könyvtárak helyismereti vonatkozásai, a szépirodalmi munkák helyismereti relevanciája, a kisteleplések vonatkozó kérdései stb.), illetve a konkrét művek (elsősorban bibliográfiák) minuciózus elemzése mutathatja ezt. És – igen jellemző vonása a szerző mélyebb értelemben vett stílusának – sohasem absztrakt, „technikai” szabályokból levont „elvek” alapján tárgyalja a munkákat, hanem az említett itt és most jegyében. Aztán vagy elvonódik valamely általános szabály az analízisekből vagy nem. De az út és mód, ahogy valami megoldódik, valami döntésre megérik, az mindig szembeszökően kiderül. És korántsem csupán arról van szó ezekben a tanulmányokban, hogy mi lett az „eredmény”, hanem a hozzá való eljutásra tétetik a hangsúly. A legszebb példa erre egy ragyogó szakmai „önvallomás”, amely persze – Bényei módján – minden, mégoly jogos líraiságot is nélkülöz: A „*Debrecen helytörténeti irodalma*” című bibliográfia módszertani tanulságaira gondolunk. A harmadik vonás, amire felhívnanék a figyelmet, a fent említett vonatkozási rendszerekkel kapcsolatos. Bényei mindenkor gazdagon beleáramoltatja gondolatmeneteibe a történettudományi, helytörténet-írásbéli problematikát. Külön tanulmány is szentelődött a trendeknek (A helyismereti munka fejlődési trendjei a XXI. század elején), de itt sem elsősorban arról van szó, hogy absztrakt elképzelések nyomvonalán vizsgálódjunk a futurologia mezein. Hanem sokkal inkább arról, miféle hatásmezők metszéspontján állanak az épp felvetődő kérdések, hogy mi minden „veendő figyelembe”, hogy milyen meglévő, milyen most keletkező factum brutumok (a globalizációtól a neopozitívizmussig, a nemzeti identitás kérdéskörétől az iskolai könyvtárak és a Nemzeti alaptanterv sokszorosán összetett viszonyáig stb.) alakítják ezeket a korántsem valamiféle felhőkakukkvarban lebegő helyismereti problémákat.

A tradicionális tudás – mint Oakeshottból kiderült – nem tanítható úgy, mint a technikai. De á la Bényei, á la *Genius loci* taníthatónak látszik. Nyilván csak így tanítható. De így feltétlenül szükség is van tanítására. Persze a könyvből technikai tudást is lehet szerezni. Mégis úgy véljük, ez a munka elsősorban azoknak való, akik ez utóbbi tudást már birtokolják. A könyv nem azért, nemcsak azért *Továbbképzés felsőfokon*, mert előismereteket feltételez forgatójától. Elsősorban azért, mert mást és másként tanít, mint akár Bényei már említett, immáron régóta klasszikus munkái. Nem is azt mondanánk, hogy „felsőfokon”. A könyv inkább a posztgraduális képzés mintaszerű alapkönyve (és területén az egyetlen egy). Azoknak kell (de azoknak aztán igazán) olvasniuk, forgatniuk, tanulniuk, akiknek már „csak” a tradicionális tudása hiányzik vagy kiegészítendő. Vagyis mindannyiunknak, akik helyismerettel foglalkozunk.

Egy remekbe sikerült könyv mindig sokkal többet ad, mint amennyit akár sokadik látásra is kínálni látszik. Bényeit olvasva és újraolvasva e sorok írója egyre sürgetőbben aktuálisnak látja azt, hogy – épp a tradicionális tudás átadása érdekében – olyan szemináriumok sorozata jöjjön létre, amelyek keretei közt a helyismereti gyűjtemények gyakorló mesterei mondanák el – egymásnak – mindazt, ami a nagy kézikönyvekből hiányzik. Páratlan eszmecserek hatalmas hozadékú műhelyei jöhetnének létre. Az indítást mindenesetre Bényei könyve adhatja ehhez. (VK)

(Bényei Miklós: *Genius loci – A helyismereti tevékenységről*. Bp., 2004. Könyvtári Intézet, 182 p. /*Továbbképzés felsőfokon*/)

-
- Könyvtárak, traktárok
* fix és gördülő állványok
* olvasótermi bútorok (tém, író)
* por, víz és lopásvédelem
* szakmátácsadás,
* tervezés,
* helyszíni szerelés,
* szerviz

VÁRADI

Mérműiroda kft.

1114 Bp. Fadrusz u. 4.

Tel/fax: (36 1) 386-9732 e-mail: varadi@axelero.hu

350

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K

2 000000 003313
3K 2005/2

350.00 Ft